

RINGERIKE.

R.V.E.

Arne Vibe

Denne siden skal være blank

RINGERIKE

1981

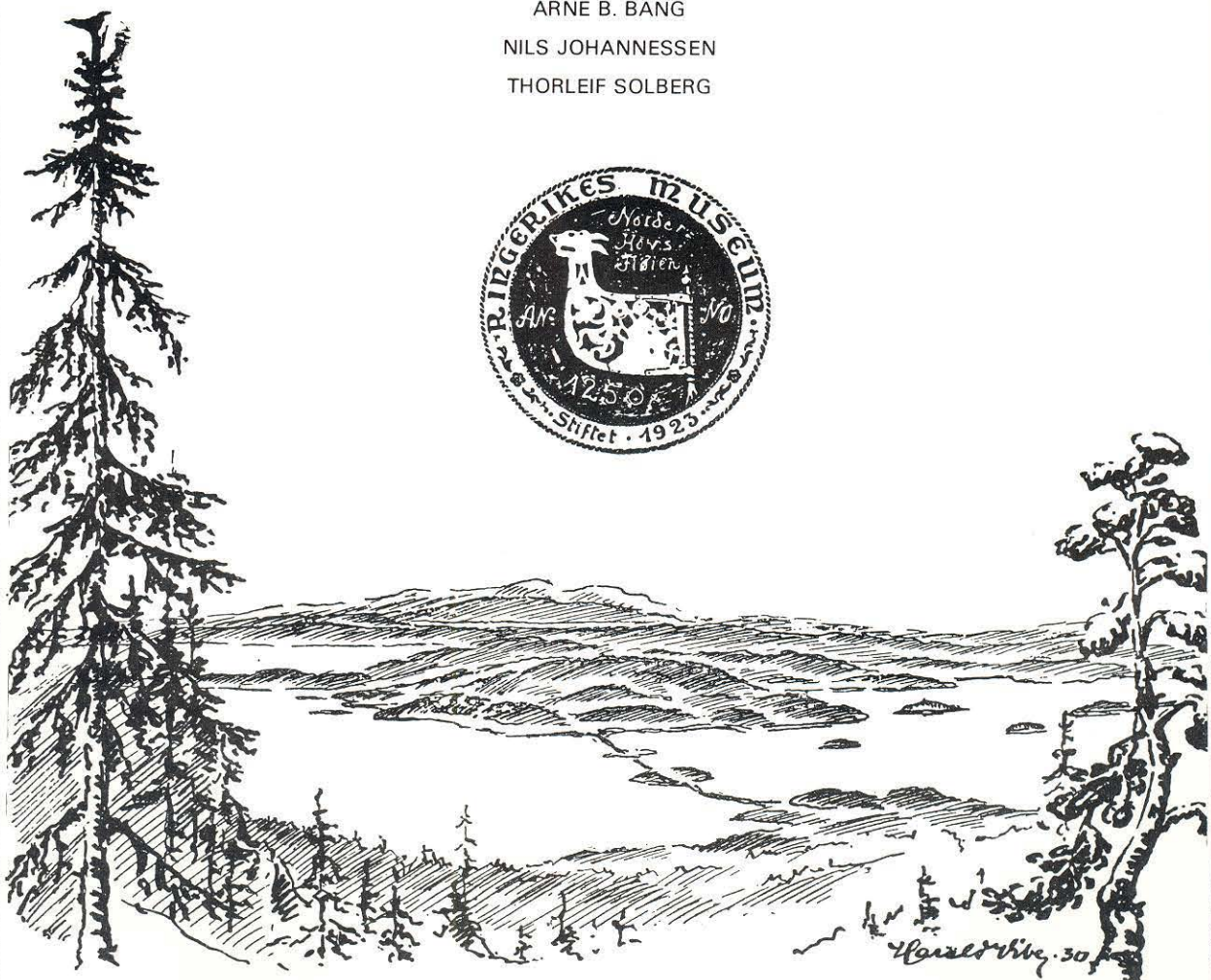
(Hefte nr. 53)

UTGITT AV

RINGERIKES MUSEUM
RINGERIKE UNGDOMSLAG
OG RINGERIKE HISTORIELAG

VED

ARNE B. BANG
NILS JOHANNESSEN
THORLEIF SOLBERG

I N N H O L D :

	Side
<i>Elling M. Solheim: Så toner det atter</i>	3
<i>Avsløringen av Jørgen Moes bauta 7. september 1913</i>	4
<i>Peder H. Nelson: Sagaskriveren Ole S. Johnson</i>	12
<i>Torbjørn Slåtto: Midtskogen</i>	15
<i>Torbjørn Slåtto: Bispevei og allfarvei</i>	18
<i>Odd E. Sevildhaug: Ole Evensen fra Ådalen</i>	22
<i>Hallmann og Solberg: Eidsvoldsmannen Helge Ellingsen Vaagaard</i>	26
<i>Arnfinn Syvertsen: Solberg på Tyristrand</i>	32
<i>Botolv Baklien: Sigurd Bondes Ætt</i>	35
<i>Gunhild Hagen: Han farbror Gudbrand og je</i>	37
<i>Sigv. Mjør: Det Kgl. Selskab for Norges Vel</i>	41
<i>Connie: Betragtninger</i>	44
<i>Arnfinn Syvertsen: Hundstad-Rakkestad</i>	45
<i>Sigv. Mjør: En avleggs driftsform for småbrukere</i>	47
<i>August Steinhamar: Tiden er gaat som et dikt</i>	49
<i>Thure Lund: Gommæs, Miljøet, Musikere og Komponister (2. del)</i>	50

*Omslagsbildet i år er Strømsoddbygda kapell som er 25 år i 1982.
Foto: Hallvard Løyland.*

Så toner det atter –

ELLING M. SOLHEIM

Så toner det atter fra malm og jern,
det lyder som sang fra sky.
Julen sig senker til nær og fjern,
til fjell og til dal og by.
Bygger sig atter en hvelving skjønn,
dypt i vårt lyttende bryst.
Englene daler i skjul og lønn,
synger sin sang om en menneskesønn
som fødes til jord påny.

Så toner det atter en sang i vårt sinn,
en gammel, men ny melodi,
og minnene kommer i festlig skinn
fra kvelde som nu er forbi.
Vi husker så mange, vi minnes så mangt
når klokkene kimer til fest,
og titt føles brystet så tungt og trangt –.
Men tvers gjennom skumringen lyser det blankt,
så øiet rent glemmer å svi –.

Og rutene tendes i festlig skjær,
hver stjerne blir tendt i det blå.
Så speiles de atter de glitrende trær
i øine på store og små.
Hvem er for voksen og hvem er for stor
til atter å gledes igjen?
Og når så de lyder de gamle ord
om natten, om barnet og englekor,
du glemmer du ei kan forstå –.

Hver tvilende tanke den blir så fjern,
du finner deg atter påny,
når tonene dirrer fra malm og jern
og lyder som sange fra sky.
Bygger sig atter en hvelving skjønn
dypt i vårt lyttende bryst.
Englene daler i skjul og lønn,
synger sin sang om en menneskesønn
som fødtes i Betlehems by.

Ringerikes Blad 9. september 1913:

Avsløringen *av* *Jørgen Moes* *Bauta*

En stemningsfuld Fest på Moe Gaard, hvor ca. 800 Mennesker deltok.

Den længe ventede Avsløring av Jørgen Moes Bauta foregik Søndag den 7de ds. paa hans Fødested Gaarden Moe i Hole i Overvær av ca. 800 Mennesker og under Veirforhold saa sommerlig vakre som bare mulig. Som Begivenheten var høitidelig og indholdsrik saa blev derfor ogsaa Rammen om dette Maleri i sjelden Grad tiltalende og festlig, værdig Jørgen Moes milde og skjønne Digtning.

I Løpet av Eftermiddagen skede en ren Folkevandring til Gaarden Moe. Veiret indbød jo paa sin mest straalende Maate til Utflugt. Fra alle Kanter av Ringerike kom Folket farende: gaaende, kjørende, syklende, bilende. Ved 5-tiden var sikkert samlet 800 Mennesker derute, særlig voksen Ungdom av begge Kjøn. De forskjellige Ungdomsforeninger var fremmøtt og stod opstillet rundt den tilslørede Bauta under sine Faner.

Der hvilte en egenartet høitidsfuld Festsstemning over Folk og Sted. Aldrig var jo heller Ringerikes ædle Digter blit feiret paa en Maate som nu.

Rundt paa alle Gaarder vaiede Flag.

Efterat nogen Vers av Moes Sang «Ungbirken» var sunget traadte Indsamlingskomiteens Formand Kirkesanger Sætrum i Hole op paa Talerstolen og uttalte:

Paa Møtet i Hole Ungdomsforening den 24. Januar iaar fremkom daværende Formand Nils Hafnor med den Tanke at Foreningen burde gjøre noget for at hædre Jørgen Moe paa hans Hundreaarsfødselsdag den 22de April iaar. Vi sluttet oss alle til Tanken, og der blev paa Stedet valgt en Komite som skulde ta Saken under Overveielse. Den 12. Februar hadde saa denne Komite Møte og den kom enstemmig til det Resultat at man skulde søke reist

en Bautasten over Jørgen Moe paa hans fædrenegaard Moe i Hole. Da opgaven var noget svær for Hole Ungdomsforening alene, og da vi var ganske viss paa at de andre Ungdomsforeninger paa Ringerike gjerne vilde være med og dele æren, muligens ogsaa Utgifterne, saa henvendte vi os til dem. Efterhaanden indløp Svar fra en flerhet av dem, hvori de ærklærte at de gjerne vilde være med.

Paa Komiteens vegne skal jeg saa faa Lov til at takke alle dem som har været med at reise denne sten, først og fremst Hole Ungdomsforening som tok Initiativet til det og har ydet store Bidrag. Likeledes Norderhov og Hønefoss Ungdomsforeninger, «Samhold» paa Ask og Tyristrandens og desuten alle de private som har ydet noget enten i Form av Penge eller Arbeide. Særlig maa jeg kanskje faa takke Hans Leine som paatok sig det vanskelige Hverv at kjøre Stenen og være Lederen da vi skulde reise den. Hr. og Fru Engebret Moe vil jeg ogsaa faa takke for alt det Bryderi de har hat.

Han gav derefter Ordet til Skolebestyrer Kand. teol. Prytz, som holdt følgende Tale:

Ringerikes Ungdomsforeninger har reist en B a u t a over Jørgen Moe, og hvor skulde den vel heller reises end netop her paa det fagre Ringerike, hvor jo Jørgen Moe med sit dype poetiske Sind hørte hjemme, om kanskje ikke mange av os andre.

Det kan kanskje synes unyttig Arbeide længe efter en Mands Død at reise ham et slikt Minde – det kan kanskje synes betydningsløst at dvæle i Ærbødighet og Taknemmelighet ved en av vore store Mænds Liv og Virke.

Det er dog ikke så!

Der er sagt, og med rette; naar vi hædrer vore store Mænd, hædrer vi oss selv. Derved viser vi nemlig at vi ikke er et folk fra idag eller igaar, vi har en Historie bak os, og en Historie hvis store Mænd er værd at vi mindes dem – til Styrke for os selv, og for dem som skal bygge Landet efter os!

Det blir da min Opgave idag at vise eder de Sider av Jørgen Moes Liv og Virksomhet som har berettiget ham til denne Plads – blant vore store Mænd. Lykkes det ikke, vær sikker, da er skylden min og ikke Jørgen Moes.

De ydre Data av Jørgen Moes Liv er snart fortalt:

Han blev født 22. April 1813 paa Gaarden Moe i Hole som Søn av Gaardbruker og senere Stortingsmand Engebret Olsen Moe.

Efter at ha gjennomgaaet Almueskolen blev han som opvakt Gut i 13 Aars-Alderen sat i Prestlære d.v.s: kom i Skole hos den res. Kap. til Norderhov, Støren, som dengang drev en slags Studenterfabrik.

Her traf han blandt andre sammen med Peter Christen Asbjørnsen, Søn av en Glasmeister i Kristiania, med hvem han nu sluttet et Venenskap som fik stor Betydning, ikke bare for de to selv, men for Utviklingen av en nationalnorsk Litteratur.

Jørgen Moe blev Student allerede i 1830, og valgte efter en Del Vaklen mellem sine skjønlitterære Interesser og Teologien, dette sidste til sit Studium, men tok først i 1839 teologisk Embedseksamen. Allerede i Studietiden hadde han nemlig maatet skaffe sig Livsophold ved at gi Undervisning, likesom jo ogsaa hans litterære Sysler la Beslag paa hans Tid.

Fra Eksamen av var Moe Lærer ved forskjellige Skoler, i et Par Aar Huslærer hos Jacob Aall paa Nes Jernverk indtil han i 1845 ble ansat som Lærer ved Krigsskolen i Religion, Norsk og Tysk, en Stilling han indehadde i 8 aar.

I 1849 var Jørgen Moe på Grund av sine store Fortjenester av Fremdragningen av vor gamle Folketradition – hvorav mere senere – blit Universitetsstipendiat i dette Fag. Men allerede Aaret efter mistet han denne Stilling, en yngre Mand, Geologen Theodor Kjerulf, skulde ha Stipendiet.

Man tør vel tro at denne Motgang har været medbestemmende til at Jørgen Moe i 1852 underkastet sig d.pr. teol. Eks. og Aaret efter gik over i geistlig Virksomhet, idet han blev utnævnt til rs. Kap. til det vakre Krødshered.

Efter i 10 Aar at ha virket i denne beskedne Stilling, blev han forflyttet til Drammen som Sogneprest til Bragernes, og 8 Aar senere, i 1871 blev han utnævnt til Sogneprest i Vestre Aker.

Derfra blev han i 1875, 62 Aar gammel, kaldet til Biskop i Kr.sand, fra hvilken Stilling han allerede hadde søkt Avsked på Grund av svækket Helbred, da han døde 27. Mars 1882, i sit 69de Aar.

Gårdstunet i dag.

Jørgen Moe ligger begravet paa V. Akers Kirkegaard.

Moes Stilling i norsk Diktning er igrunnen en tosidig: 1) hans Arbeide med Folkeeventyrene og 2) hans egen Produktion. Størst Betydning for Samtid og Eftertid hadde vel Asbjørnsens og Moes – jeg kan gjerne si – Opdagelse av og klassiske Gjengivelse av de gamle norske Folkeeventyr.

Naar jeg bruker et saa sterkt Uttryk som Opdagelse av vor Folkedigtning, faar jeg kanskje begrunde det litt utførligere.

Interessen for Folkepoesi var ikke noget nyt for Norge – i det hele tat har jo aldrig nogen ny aandelig Retning set Dagens Lys i Norge, vi har jo bestandig levet paa Efterdønninger fra de aandelige Rørelser i de store Kulturland, specielt i et desværre ofte altfor intimt Avhengighetsforhold til Tyskland.

Den nævnte Bevægelse var opståt i England, hvor Percy allerede i 1765 hadde utgit sin berømte «Reliques of ancient english poesy» – derfra var den vandret til Tyskland, hvor Brødrene Grimm har utgit sin mesterlige

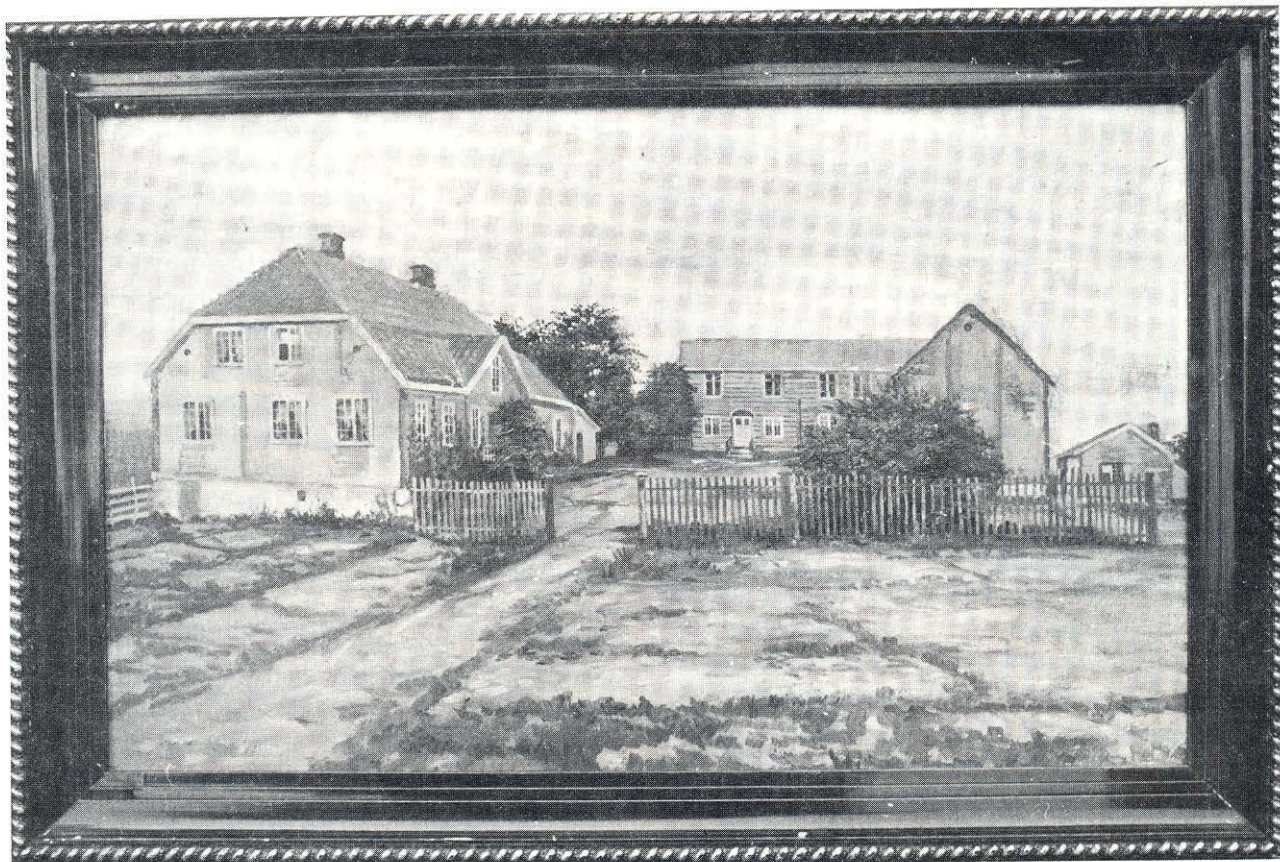
Samling «Kinder und Hausmärchen» – og i Danmark var den trængt igjennem med Öh-lenschläger, som jo levet høit paa gamle danske Ballader, de gamle Sagaer og den nordiske Mythologi.

Bevægelsen var derved kommet helt op til Norges Grænser, men blev her foreløbig uten noget Resultat, og det var endda ikke saa rart, her spiller nemlig saa mange Momenter ind.

For det første hadde vort Land altid ligget noget efter i Utviklingen, vi var saaledes dengang ikke i Litteraturen naadd helt utover Oplysningstidens store Ide om at ogsaa Poesien har sit Værd efter den Oplysning den bringer, den Nytte den gjør.

For det andet hadde de politiske Begivenheter i saa høi Grad optat Sindene at der blev liten tid til andre aandelige Interesser.

Og for det tredje – alle vore Diktere i de første tiaar efter Frigjørelsen fra Danmark var alle Embedsmandssønner og Bygutter, som selv intet personlig Kjendskap hadde til Folketraditionens rike Skatter.

Moe Gård før 1910.

Betegnende er saaledes en Uttalelse av Henrik Wergeland til Fredrika Bremer av en saasen Dato som 1840. Han sier han slet ikke kjender noget til norsk Folkepoesi; han antar der må eksistere en saadan Poesi, men tør ikke sverge paa det.

Og betegnende for Betragtningen av vore gamle Skatters Værd er, at da Asbjørnsen og Moe vilde utgi sin første Samling, var det vanskelig at faa Forlegger – den første trak seg tilbake – man ansaa nemlig det hele for Ammestuesnak, og at samle paa slikt for et barnaktig og latterlig Paafund.

Men nu var Jørgen Moe allerede i 1834 begyndt at samle Eventyr, et Arbeide for hvilket han hadde ganske særlige Betingelser. Som han hadde Kjendskapet, hadde han ogsaa Kjærligheten til Bonden og hans Liv – og han forenet i en Person den dannede Videnskabsmands Nøgtternhet med Kunstnerens fine Øre for Sproget og Pietet for Indholdet.

3 aar senere forenet Moe sig med P. Chr. Asbjørnsen til fælles Arbeide for det samme store Maal. Og Resultatet forelaa i 1842:

«Norske Folkeeventyr» – en Bok dere alle kjender.

2 aar i Forveien hadde Jørgen Moe utsendt en liten Forløper i en Samling av «Stev, Viser og Sagn» – som forresten væsentlig har sin Betydning idet den peker frem mot det som skulde komme.

Til den 2. Utgave av Eventyrene i 1851 skrev Moe en Indledning, hvori han bl. a. gir en karakteristik av forskjellige Folkefærds Eventyr, med Paavisning av Karaktertyperne i de norske – og belyser vore Eventyrs Sammenheng med lignende Folkediktning hos andre Nationer.

Med Asbjørnsens og Moes Utgave av 1842 av vore Folkeeventyr er det store national-romantiske Gjennembrud skedd i vort Land.

Før Asbjørnsen og Moe, saavel i frihetsbegeistringens Dage som i Norskhetkampens Dage, var nok Fædrelandets, «det ældgamle Rike»s Natur blit lovprist, og det gjerne i overdrevne Ordslag, men ikke skildret – før var det nok blit diktet om den norske «Odelsbonde», «Fjeldets Søn», det «Skud av Kjæm-

pestammen», o. s. v., men alltid rent kollektivt, i sin store Almindelighet, og aldrig i levende Enkeltbilleder.

For Datiden var derfor – som dere vil forstaa – norsk Folkeliv, norsk Natur og national Poesi – som det nu traadte dem i møte gjennom Eventyrene – som nyopdaget Land, og der vaktet en voldsom Interesse og Begeistring for alt som var nationalt. Man begyndte nu at samle ogsaa norske Folkeviser – Landstad – og norske Folkemelodier – Lindemann. Vor norske Historie studeres ivrig av Keyser og Munch, og det norske Folkesprog tas op til videnskabelig Behandling av Ivar Aasen.

Siden jeg nævnte norsk Sprog, faar jeg om bare i Forbifarten dog nævne, at Asbjørnsen og Moe i det Sprog hvori Eventyrene blev utgit, hadde optat saa meget av norske Ord og norske Vendinger, at man trygt kan si, at ved «Norske Folkeeventyr» av 1842 Begyndelse var gjort ogsaa til vort Skriftsprogs Fornorskning.

Og denne nationale Begeistring vækker nyt Liv med nationale Motiver i alle Kunstarter – ikke bare i Litteraturen hvor alle fra Welhaven og nedover er paavirket derav – men ogsaa de andre Kunstarter – jeg skal kun nævne nogen Navn som Malerne Tidemand og Gude, Tone-dikterne Lindemann, Kierulf og Ole Bull, saa tænker jeg det er nok.

Og hele denne nationale Opvaaknen skyldes – som sagt – i første Række Asbjørnsen og Moe. Asbjørnsen har forlængst sin Statue paa St. Hanshaugen i Kria, reist av norsk Skoleungdom – er det da kanske for meget om norsk Ungdom i Taknemmelighet har reist en Bauta ogsaa til Jørgen Moes Minde!

Den 2den Side av Jørgen Moes digteriske Virksomhet er hans egne Digte.

Det var naturligt at hans Interesser tidlig drev ham til selvstændig poetisk Produktion – nu og da, helst ved særlige Leiligheter kom et enkelt Digt fra hans Haand. Men hans første større Samling: «Dikte» utkom først i 1849.

Det er ypperlige Skildringer av Natur og Folkeliv, skrevet med en ynde og Poesi som søker sin Like i vor Litteratur, og som maa finde Gjenklang i ethvert Sind som er aapent for det som er rent og vakkert.

La mig ta et saa kjendt Digt som: «Det lysnede i Skoven» – Slutningsdiktet av «S æ t t e r r e i s e» – hvilken Ringeriking føler sig

ikke grepet av denne Skildring av det han selv er oppvokset i?

Jeg vet nok det at det desværre er blit altfor specifikt norsk at Ungdommen siger med Bj. Bj.: Ut vil jeg, ut, og saa langt – –

Men det vet jeg ogsaa at den som er oppvokset i en Natur som Ringerikes, og som har hat et Sind som har været mottagelig for Indtryk derav, han vil nok ofte i den «myldrende By» gripes av den samme saare Længsel efter «Barndommens grønne Dale», – efter «Vindens Sus i de skjeggede Graner» – efter – «det høie Snefjelds hvite Pande, den dunkle Skov, de blanke Vande, den milde Slette – osv. – som J. Moe skildrer Utsigten fra Krokkleven i sit Digt til Studentermøtet i 1861.

To Aar efter J. Moes «Digte» fulgte Barnehistoriene «I Brønden og Tjernet». Hvem husker ikke fra Skolebænkens og Lærebøkernes Dage Fortællingene om «Store-Beate og Lille-Beate», om «Viggo», om «Allarm» og saa gamle Hans Grenader – de er vel i sit slags uovertrufne.

Efterat J. Moe i 1853 var blit Prest, er det likesom hans Digteraare tørrer ind.

I det hele tat har jo ikke J. Moe skrevet meget, hans «Samlede Skrifter» utkom i 1877 i 2 Bind – hvorav kun det 1ste indeholder Digte – og særlig lite skrev han efterat han var blit Prest; han gik i den grad op i sin Embetsgjerning at selv sine kjære Eventyr overlot han Resten av til Asbjørnsen, som besørget den sidste Samling alene.

Men de dikte som J. Moe nu skriver, har alle et sterkt fremtrædende religiøst Præg.

Der utkom i 1855 en Samling «At hænge paa Juletræet. Nogen faa Digte» – alle religiøse.

Digterens Øie er nok ogsaa da vendt mot Naturen, men han søker ikke længer Naturens Skjønhed for dens egen skyld, men fordi han i alt, baade i stort og smaat, ser Vor Herres egen Finger. Alt han ser, den store Ek paa Prestens Jord – Ungbirken nede ved Fjorden – den lille Erle – den syngende Maaltrost – Nordlyset og Aftenrøden – alt har en hilsen til ham fra Vorherre. – Alt har noget at lære ham av Guds-frykt og kristelige Dyder, og av disse sidste er det da særlig Ydmygheten som Jørgen Moe stadig finder en Belærelse om.

Ogsaa de tidligere Digte hadde ofte et religiøst Præg – f. Eks. «Truls og Inger» – hun som

ved Mandens Dødsleie skildres saaledes: «Hun kan ei tælle Draaber, ei Pulver ryste ut, den drik hun vet mot Døden, hun lærte av sin Gud: den springer av Livets Kilde, den strømmer med klare Ord om ham som gik av Graven og til Himmels opfor».

Eller ta «Blomster Ole» – Tomsingen som dog elskede den Gud han ikke hadde lært noget om – i Blomsterne og alt som var skjønt.

Men i disse sidste Digte kommer den religiøse tone ganske anderledes klart frem. La mig ta det sidste Vers av «Den gamle Mester» hvor det heter:

*«Bedagende Mester, o lær mig kun
at bore Rot i den Klippe som giver den ene
trofaste Grund, –
og aldrig ham at slippe;
og dernæst, som du med din Kronens Top,
daglig at hige og stunde op,
og drikke fra oven Saften, Lyset, Livet og
Kraften!»*

Eller la mig ta det vakreste av dem alle «Ungbirken» – det som stod der ved Bredden av Krødrenfjorden og heldet sig ut over Vandkanten. Vorherres Sol og Regn gjorde at Træet for hvert Aar løftet sig høiere og høiere op mot Himmelen; men i Vandspeilet hvor Træet alene kan maale sig selv, tror det at se at det vokser nedad fra Dag til Dag.

*«Du deilige Birk, du kjære! På deg vil jeg ofte
se.
Gud give jeg måtte lære hva du mig saa smukt
kan te:
At vokse i eget Øie nedad med hver en Dag,
at krone og at ophøie, det vorder da Herrens
Sag.»*

Se dette er Prækener som er naad til hvert Menneske i Norges Land – gjennom disse Digt dere nok alle kjender.

Jørgen Moe er ikke av de største, mest glimrende Navn i vor Litteratur. Det vilde vist ogsaa være ham det samme om han det hadde opnaadd.

Som han vilde lære oss andre Ydmyghet, saa var han ogsaa selv noget av det mest beskedne og mindst ærgjærrige som Digter man kan tenke sig.

Dukkestuen.

Han betegner selv beskedent i Indledningen til sine «Digte» disse som Markjordbær –

*Jeg vet ensteds mellem Barskovens Trær
en grøn liten Jordbærbakke,
og jeg skal vise dig Heldets Bær,
ifald du vil tage tiltakke.*

*Men Stien gaar under Skovens Sus;
dens Sørgesang maa du taale,
og Marken veksler med Lyng og Grus,
rødbrun av Trærnes Naale.*

*Og tro kun ikke, om frem du naar,
at hele Bakken skal rødme,
saa her og saa der et Jordbær staar
som har nogen Duft og Sødme.*

Markjordbær ja, la os bli i Billedet. Der findes nok i vor Litteraturs Have Blomster med kraftigere Stængler og praktfuldere Farver og mere krydret Duft – men der findes ingen med mere av Markjordbærnes fine Aroma og store Sødme!

Som det særlig var det jevne folkelige, ja gjerne det naivt barnlige i Folkelivet – som tiltalte ham mest, og som det særlig var det fine og yndefulde i Naturen – som han fandt bedst Uttryk for, saa er der ogsaa alltid noget saa uendelig ukunstlet og jevnt, noget saa uendelig rent og nobelt over al hans Diktning.

Samtidig var han som Menneske en meget alvorlig Mand og en meget bestemt Personlighed, og han kunde naar det gjaldt en Sak og ikke ham selv optræde med en høi Grad av Myndighet.

Som Prest f. Eks. oppe blandt det dengang ofte raa og voldsomme Folkefærd i Krødsherred, lot han sig aldrig rokke fra det han trodde var ret, men tok Kampen op mot Vildskapen og Raaskapen i alle de Former han møtte dem.

Den danske Digter Goldsmith sier om ham: «Den første Gang jeg traf Moe følte jeg mig behagelig tiltalt ved den stille varme, den milde Ro som var utbredt over ham, og gav hans hele Væsen en merkelig Sikkerhet og Fasthet.»

Han var i alle Dele en Mand, og jeg vil gjerne faa tilføie en stor Mand, en av vore store Mænd – for hvem er i grunden en Nations store Mænd? Er det dem som har gjort sit Navn bekjendt – paa Krigsskuepladsen – i Døgnets politiske Kamp – paa Videnskapens Tinder – paa Is- og Snevidder mot Nord- eller Sydpol – i Rekordløp paa ski og skøiter – o.s.v. Nei, og atter nei!

Uendelig meget større er efter min Mening den Mand der som Jørgen Moe – over Hverdagslivet kan kaste et Skin av Eventyrets Glans – som i Naturens store Bok kan faa vise os Vorherres egen Finger, manende til alt som er rent, godt og ædelt – som har bragt, ikke Ære, men lit av Vorherres Sol og Lys med Livsmot og Arbeidsglæde til store Dele av sit Folk.

Det mener nu ialfald jeg – og derfor er jeg glad for at jeg har hat denne Anledning til at sige nogen Ord om Jørgen Moe.

Jeg har ikke ment at bringe noget nyt eller noget helt uttømmende, dertil har jeg hverken hat Tid eller Evner – men jeg har kun beskedent ville peke paa de Sider av Jørgen Moes Liv og Digtning som har gjort ham kjær for mig.

Har det i nogen Grad lykkes for mig, maa jeg bare faa Lov til at takke mine Tilhørere fordi I saa længe har villet høre paa mig!

Den vakre, varmt følte og udmerket fremførte Tale vakte stor Anerkjendelse.

Kirkesanger Sætrum steg atter frem. Paa Forsamlingens Vegne takket han Skolebesty-

rer Prytz for Talen, og idet han drog Dækket paa Støtten tilside uttalte han:

Saa hilser vi dit kjente kjære Billede, du gamle Mester, og saa ønsker vi alle at likesaa længe som denne Sten vil kunne trodse Veir og Vind, likesaa længe maa din Aand og din Digtning leve i det norske Folk!

Forsamlingen sang derpaa «Det lysnede i Skogen, da ilede jeg frem». *

Hr. Sætrum læste op følgende Telegram fra Jørgen Moes Barn:

Ringerikes Ungdomsforeninger!

Med Tak og Hilsen til Ringerikes Ungdom er vi av Hjertet med i Tankerne, bedrøvet over at Sygdom har negtet os at være personlig tilstede ved Dagens Fest. I Sind og Hjerte er vi med!

Jørgen Moes Barn.

Amtsskolebestyrer Engebret Moe Færden traadte op paa Katederet og uttalte:

Jeg er anmodet av Jørgen Moes Barn om at frembære deres dyptføjte Tak til Ringerikes Ungdom for det Æresminde som den har reist over Faderen, likesom deres dype Beklagelse over at Sygdom og fjernt Fravær har gjort det umulig for nogen av dem at være tilstede ved denne høitidelige Leilighet. Og jeg vil lægge til: Likesom den Slegt hædrer sig selv, som hædrer sine bedste Mænd og Kvinder, saaledes er det visselig Tanken paa Aandsslegstskap mellem den døde og de levende som denne Høitidelighet vidner om, der glæder Jørgen Moes Ætlinger allermest.

Det Norske Folk holder nu i mange Henseender paa at skifte Karakter – Ringerike danner ingen Undtagelse – og en ny Aand holder på at arbeide sig frem, en international Maskinaand som nok utjevner, men på samme Tid ogsaa knuser og kvæler noget av det fineste og bedste, noget av det som gjorde ikke mindst det gamle Ringerike til et Sted, hvor det baade for Storfolk og Smaafolk var godt og «morrosamt aa Leva». Men naar Ringerikes Ungdom reiser denne Bautasten, saa er det et Tegn paa, at den ikke vil la den nye Tid drage avsted med hele Fædrearven – den er et Tegn

* Moes Stemningsfulde Sang fra Stubdal, da han ser utover Bygden.

paa, at den sammen med gammel Tro vil bevare Kjærligheten til Hjembygden og alt det hjemlige, det som Jørgen Moe, Digterbispen, Norges Tegnér paa sin vis var den bedste Repræsentant for. Ringerike har aldrig hat en mer egte og trofast Søn end Jørgen Moe. Det som rørte sig i hans Hjembygd, omfattede han med Digterhertets Interesse, og særlig de utprægede Mennesker, Originalerne – fra drabelige Majorer, sølvstive Odelsbønder og de sommetider baade lovgivende og utøvende kvindelige Statsmagter til de vandrende Ridderer av Posen og Staven! De sidste brugte han i mellem til at gaa sine mundtre Erinder, mens de andre i det hele var Forgrundsfigurer i hans Ungdomsdrama.

I de senere Aar, da Kaldspligter og Sykelighet kunde gjøre Arbeidsbyrden tung, da var det som et Foryngelsens Bad for ham i en hjemlig Kreds at kalde de gamle Ringeriksminder frem for Erindringens «Taakekyst» og fremføre de gamle Ringeriksfigurer «i Frihet». Han var bakefter friskere i mange Dage. Og da han laa paa sit sidste Sygdomsleie, og han gjentagende klagende over, at hans gamle Søster ikke kunde komme tilstede, saa svarte han paa en Bemerkning om, at han dog hadde sine nærmeste om sig: Ja, ja – men det er jo

ingen anden end hende som kan tale med mig om mit Barndomshjem».

Naar Mindestenen idag er reist over Ringerikes bedste Søn, over ham som i Nutiden har baaret vor Hjembygds navn videre ut end nogen anden, da vil jeg ønske Ringerikes Ungdom at to dele av Jørgen Moes Aand altid maa være hos den, saa de unge kan bli værdige Sønner og Døtre av den aapne, djerne og freidige Slegt heroppe som Jørgen Moe satte saa høit!

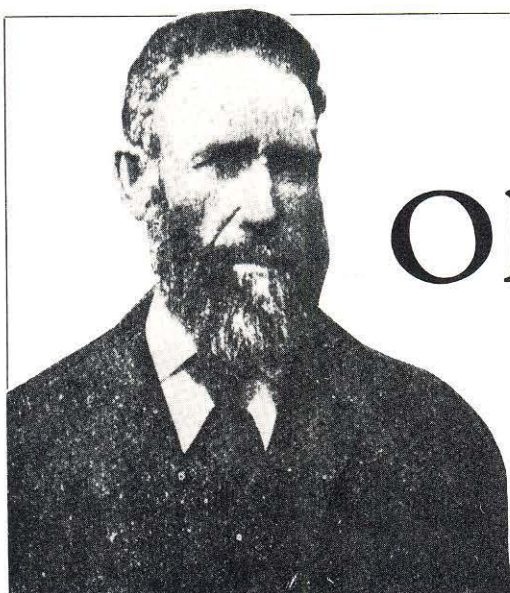
Hr. Sætrum erklærte derefter Akten for endt og takket den store Skare for Fremmøtet.

Den enkle, men overordentlige stemingsfulde Festlighet var dermed tilende. Den hadde vistnok ikke varet mer end en god Time, men den vil allikevel sent glemmes av de mange Hundrede som overvar den.

Før Folkeskaren skiltes blev Støtten med dens Portrætmedaljon betragtet baade vel og længe. Støtten gjør et udelt gunstig Indtryk, og Portrættet maa sies at være veltruffet. Medaljonen er utført i drevet Bronze av Billedhugger Knivedal, Drammen.

Ungdomsforeningerne har al ære av sit Verk, og Ringerike takker dem som har hat Arbeide og Besvær med Handlingen.

«Sagaskriveren»

Ole S. Johnson

PEDER H. NELSON

Ole S. Johnson ble født på den vesle husmannsplassen Astribråten under gården Oppegård i Soknedalen, Ringerike, i januar 1842. Husmannsplassen var liten, og det var seks søsken som med tiden kom til verden der, så Ole måtte ut i livet som arbeidsmann allerede da han var åtte år gammel. Det var som gjetergutt om sommeren og vedhugger om vinteren.

Når man tar i betraktning den vesle skolegangen Ole S. Johnson fikk i sin barndom, kan man forundre seg over den pene håndskriften hans. Jeg har fremdeles flere gamle brev liggende som jeg fikk fra ham. Han gikk på skolen tre vintre, men han fikk ikke tid til mer enn to uker hver vinter. Det var omgangsskole en kort tid på hver gård bortover i bygda, hvor man satt ved et langbord og leste høyt i hver sin bok på samme tid, og jo høyere kvernduren gikk, dess bedre likte læreren det. Med tiden ble Ole konfirmert av presten Peder Fredrik Brock, en nokså stridbar natur som ikke sparste på ørefikene om han var i det hjørne.

I Soknedalen var skogbruket den største inntektskilden, og mange hadde sitt arbeid i skogen. I 1860 kjøpte A. P. Oppegård og Gulbrand Kihle en stor skogstrekning av fru Lundesgaard som det tok flere år å hugge ut. Før til O. S. Johnson ble ansatt som driftsbestyrer, men da han verken kunne regne eller skrive, ble sønnen ansatt som medhjelper, men han kunne ikke stort mer enn faren. Så oppsøkte Ole skolelærer Johannes Mokaste i Strømsoddbygda, og om kveldene, etter arbeidstid, lærte han både regning og skrivning.

Ole S. Johnson arbeidet imange år som kjøper og selger av skog for A. P. Oppegård, og ble godt kjent med skogsdrift. Det var en gylden tid for skogeierne i 1870-årene, og Ole S. Johnson begynte å kjøpe skog for egen regning både i Ådalen og i Flå i Hallingdal. Da han ble gift, kjøpte han gården Strømsodd som dessverre ble tatt fra ham igjen ved odel.

Men så kom det vanskelige tider. Tømmerprisene sank, og mange skogeiere gikk konkurs.

I slutten av 70-årene satte krisen inn for alvor, og amerikafeberen begynte at rase over Ringerike. O. S. Johnson ble også angrepet, men hans kone syntes det var håpløst å reise ut i den ukjente verden med de små barna, og hvor skulle hele familien få penger fra til overreisen?

Ole S. Johnson besluttet allikevel å reise, men fortalte ikke sin familie om det før han kom til Kristiania, hvor han fortalte sin kone at han var på vei til Amerika, og han ankom til Chicago i april 1880 etter en stormfull 15 dagers reise over havet.

Som den gode skogsmann han var, fikk han snart ansettelse i de store skogene i nordre Minnesota, tjente gode penger, og bare to år senere, i 1882, kunne han sende billetter til resten av sin familie på Ringerike. Med tiden kjøpte han en vakker gård i Spring Grove, Minnesota, hvor han bodde resten av sitt liv inntil han ble over 90 år gammel.

Det er ikke som en utmerket gårdbruker jeg vil fortelle hans historie, men om hans store interesse for å samle det norske folks historie i

O. S. Johnsons Farm, Spring Grove, Minnesota.

Amerika, og særlig alt som angikk ringerikenes historie.

Ringerikslaget i Amerika ble stiftet i Albert Lea, Minnesota, i 1916 under formann Vegger Guldbransons styre og senere H. M. Heen, og det var en selvsagt ting at Ole S. Johnson ble innvalgt som «sagaskriver» eller historieskriver, en stilling han innehadde inntil lagets avslutning i 1930. Under Ringerikslagets årss-
tevene i 1926 var det ikke mindre enn 500 ringerikinger til stede. Grunnen til at laget så plutselig opphørte, kjenner jeg ikke til, antagelig var det mangel på ledere.

I årene 1910–17 utkom det i Minneapolis hver måned et fellestidsskrift «*Samband*», som inneholdt en masse norsk-amerikansk nybyggerhistorie. Ole S. Johnson var her en stadig bidragsyter, ikke bare av ringerikshistorie, men også fra andre bygder i Norge. Ved siden av dette skrev han stadig om det norske nybyggerliv i blad som *Decorah-posten* i Decbrak og i det norske bladet *Skandinaven* i Chicago, og var i mange år korrespondent for *Buskeruds Blad* og *Drammens Tidende* i Norge.

Forunderlig at en mann med så liten skolegang kunne arbeide seg fram til å bli kjent som historieskriver for det norske folk i Amerika. På grunn av at jeg i mange år var historieskriver for Hadelandslaget i Amerika, og i mange år var redaktør for dette lags halvårsskrift «*Brua*», sto vi i nærforbindelse med hverandre. Jeg beundret Ole S. Johnson for hans tydelige

og greie håndskrift, og fordi han skrev så godt norsk.

I 1919 utgav han sin første store illustrerte bok: *Utvandringshistorie fra Ringerike*, og siden fulgte tre store bøker om samme emne. De kom i 1921, 1925 og 1930, og er i alt på omkring 1600 store sider. Det er ikke bare utvandringshistorie disse bøker inneholder, men også sagn og soger og gamle minner fra Ringerike. Omkostningen ved utgivelsen av disse bøker betalte han selv, og han fortalte meg senere at han tapte mange penger på dem. «Men», skrev han senere i et brev til meg, «jeg gjorde ikke dette arbeide for å tjene penger. Penger er ikke alt i verden, men jeg gjorde det for å samle mitt bygdefolks historie, i sær i Amerika.»

I 1920 utgav han en større bok: *Utvandringshistorie fra Spring Grove og omegn* på hele 450 sider som omhandler det store norske settlement ved Spring Grove. Det må ha vært et stort arbeide å samle opplysninger til dette verket. Han har gått fra gård til gård for å samle biografier fra de norske nybyggere, som for en stor del levde på den tid boken ble skrevet. Dette er ikke bare et verk om ringerikene, men også om hadlendinger og hallinger og andre norske som bosatte seg i dette store norske settlementet i nybyggertiden.

Boka om Spring Grove og omegn inneholder ikke bare korte biografier, men forteller også om strevet med å bygge sine egne norske kirker og skoler mens de i fattigdom bodde i sine elendige torvhus eller tømmerhytter. Men sitt fedre-språk måtte de ha

med seg, og religiøs forkynnelse på sitt eget språk var til stor nytte og hygge i ensomheten i det fremmede land. Bibelen og salmeboken lå alltid øverst i emigrantkisten når de forlot sitt gamle fedreland. Derfor finnes det fremdeles så mange av de gamle norske salmebøker og biblespredd rundt i norske hjem utover prerieviddene.

Ved siden av Hjalmar Rudd Hollands: *De norske settlementers histore* og det monumentale store to-bindsværk av Martin Ulvestad: *Nordmendene i Amerika*, står O. S. Johnsons: *Nybyggerhistorie fra Spring Grove* som det beste av norsk pionerhistorie i U.S. A. Disse ble nemlig skrevet i en tid da mange norske nybyggere ennå levde og kunne fortelle om sine opplevelser og erfaringer. Men disse bø-

ker er for lenge siden ute av handelen, og blir i dag betraktet som antikvariske rariteter.

Da Ole S. Johnson følte at livets ende var nær, fikk jeg anledning til å kjøpe en del av hans gamle norske bøker, da han forsto at de ville bli godt oppbevart i min boksamling, og der står de fremdeles i sikkerhet.

Ole S. Johnson døde noe over 90 år gammel etter at han hadde besøkt sin fødebygd igjen et par ganger, først i 1906 og siden i jubileumsåret 1914.

Gud velsigne den gamle hedersmann som uegennyttig gjorde så meget for sitt folk.

Opplysninger om forfatteren Peder H. Nelson finnes på side 8 i heftet «Ringerike» nr. 52/1980.

Flere av O. S. Johnsons bøker finnes i Ringerike Bibliotek.

Red.

Bebyggelsen på Midtskogen skilte seg ikke stort ut fra husene på andre Hole-gårder på den tiden. Ved siden av gårdshistorien har denne artikkelen nødvendig bakgrunns-

stoff for forståelsen av en annen artikkel i årets hefte: «Bispevei og allfarvei forbi St. Olavs kilde og Midtskogs-teinen».

Midtskogen – fra finneplass til skoggård

TORBJØRN SLATTO

Høyt og fritt ligger Midtskogen midt inne på Holes Krokskog. Gården har en interessant og vekslende historie i forhold til sin alder. I referatet fra bisp Jens Nilssøns visitasreise over skogen her i 1594 er det nevnt bare to navn mellom Langebru og Torget, og det er Midtskougstenen og St. Olufs Kilde. Beretningen var meget utførlig, men det nevnes ingenting om seter eller bofaste folk langs denne ruten. Det var sikkert den korteste av rutene over selve skogen, men var neppe den eldste.

De mange Olavssagn fra skogen samler seg om en nordligere rute. Den gikk opp langs Lomma og Bukkebekk, forbi St. Olavs brønn på Retthella og ned Grønndokka. Retthella

var da en fin rasteplass for de pilegrimene som kom denne veien. Og folkefantasier laget sagn om Olavs møte med gygrene, da han skulle besøke «sin Moder på Sten», både gygra på Gyrihaugen og hun som ble manet i stein på flagget vest for Retthella.

Med Svartedauen stilnet både pilegrimstrømmen og det seterlivet som engang fantes på Krokskogen. Urskogen tett til både rideveier, seterløkker og utslåtter. Det ble ulv og bjørn som rådde grunnen her i etpar hundreår. Først henimot 1500-tallet ble behovet for en ferdselsvei over skogen igjen så stort at en ridevei ble ryddet, denne gang på høgdedraget mellom Lomma og Isielva. Hvor denne ride-

veien gikk – forbi Midtskogstein og Olavskilde – har mange vært opptatt av og gitt uttrykk for i avisartikler, foredrag og flere innlegg i «Ringerike». Bæringer har især vært ivrige «stifinnere». Det er vel nå stort sett enighet om hvor Olavskilden ligger, nemlig ca. 350 m. sør for tunet på Midtskogen under en bratt vestvendt skråning. Og straks nedenfor ligger tufte etter et hus som må ha vært finneplassen Kjella, som jo ble sagt å ligge kloss inntil St. Olavs kilde.

Urskogen sto fortsatt tett i første halvdel av 1600-tallet, da finnene begynte å strømme inn over østlandsskogene, fra først av uten noen kontroll. Siden skaffet mange seg bygselsedler i «kongens almenning» hos fogden, kanskje med løfte om fortrinnsrett til det småviltet de kunne skaffe.

Finnen **Mons Andersen** fikk bygselseddel på «et stykke skog» i 1665 og bygde i Kjella, som altså er opphavet til Midtskogen. Han slo seg snart sammen med **Peder Henriksen** som i 1660 hadde bygslet Langen (nåværende Dammersplassen). De drev stort og uhindret med bråter i østhellingene derinne. Hvis noen hadde innvendinger kunne jo et stykke skog være hvor som helst. Langen fikk snart en skyld av 2½ lisp. tunge, mens Kjella hadde 1 skind.

I 1682 flyttet Mons til Asker, og Peder fikk da en ny kompanjong, **Henrik Eskildsen**, som inntil da hadde bygslet i Rudsødegården, det nåværende Kneika. Plassen ble tatt fra ham etter at han i mange år hadde drevet den opp til en av de beste på skogen. Det viser finnenes utrygge stilling. Den første konflikten med finner vi hører om, er fra Finne-flagseter. Den gjalt ikke seterdrift, men bureising som en mann på Nes ville starte herinne. Det var først årtier seinere at de mange snauflatene etter trekulldriften skaffet de gode beitene og de mange setrene på Krokskogen.

Peder Henriksen døde i 1700, og Henrik Eskildsen drev så begge brukene sammen med hans enke og datter til han døde i 1710. Det kunne da se mørkt ut for enken Marte og hennes 40-årige stedatter Berit. Til alt hell for dem var det på den tiden bispinne Anna Munch som var bygselrådlig for de to plassene, sammen med en mengde annet jordegods. Hun var en fargerik og human jordeier og grep personlig inn for å hjelpe de to kvinnene.

Hun satte som vilkår for den nye bygsleren i Kjella at han skulle gifte seg med Berit og gi Marte foråd! Valget falt på finnen **Pål Andersen**, som siden 1686 hadde bygslet Kroksundødegården mot å sette folk over sundet. Bispinne kjente sikkert ferjemannen fra reiser til sine eiendommer. Pål fortsatte å bygsle ferjestedet sammen med Kjella, hvor han bosatte seg med sin brud og hennes stemor. Brukene ble fortsatt drevet sammen, men nå ble hovedvekten lagt på Kjella.

Folkene i Kjella hadde således ingen grunn til å klage over behandlingen de hadde fått i sitt nye fedreland, og under krigen i 1716 viste de seg som gode patrioter. Både Pål Andersen og hans nabo Bent finne i Hiranplassen skulle gi melding om svenskene, og Bents kone Kari Rasmusdatter tok på seg et verv ingen annen turde: Hun gikk ned mot Lommedalen, lot seg ta til fange av svenskene og skildret de norske stillingene mye sterkere enn de var. Det bidro til at svenskene oppga felttoget. Folkene i Hiran-plassen måtte vente lenge og sende pureskriv, før de fikk belønning de var lovet, og den var snau nok: 2 sølvdaler og halv skattefrihet av Hiranplassen i 3 år. Kari har som kjent fått oppreisning siden, en minnestein ved Benteplassen som «Krokskogens første partisan». Pål Andersen ble belønnet både raskere og rausere. Alt 18. april kvitterte han for 6 riksdaler for «den betimelige kundskab jeg bringed til Krogskogens postering om de svenskes marsj», datert Kroksund. Som norsktalende sundmann ble han kanskje vurdert et hakk gjevere enn de andre finnene. Men når vi siden hører at han fikk gjestgiverbevilning på Midtskogen for seg og sønnen Anders på linje med helten fra Harestua, Gregers på Granavollen, da må vi ha lov til å spekulere på om en betimelig kunnskap kunne forsvare en så stor belønning. Og hvilken annen grunn kunne det være?

Vår fremste Krokskogkjenner, Fredrik Schjander d.e. har skildret finnenes kår på Krokskogen i mange artikler her i heftet, og de har vært kilder til dette oppsettet. I en artikkel om krigshandlingene i 1716 nevner han at det har vært skanser flere steder og en trefning ved Torget. Det bør da nevnes at det på innsiden av brautet ovenfor Olavskilden ligger ei myr med navnet Festningsmyra. Det er vanskelig å tenke seg annet enn at dette navnet

skriver seg fra krigen i 1716 og at det alt dengang gikk en vei opp dette brautet og videre i senkningen vest for Gl. Ringeriksvei. På et kart fra 1826 vil man finne fortsettelsen av denne veien ned til Frøysusetrene, som lå lenger sør enn den som kom siden, og med en brukbar overgang for en ridevei over bekken fra Sakronstjern. Skal vi driste oss til å gjette på at det foregikk noe her ved Festningsmyra i 1716 med Pål som leder, ettersom han ble vurdert i klasse med Gregers?

Pål Andersen døde 97 år gammel i 1760, ti år etter Berit. Han drev trolig med trekullbrenning nede i Kjella, ihvertfall etter at han hadde overlatt gården og gjestgiveriet til Anders. Det er nemlig spor etter stor trekulldrift dernede. **Anders Midtskogen** var sersjant og trolig to ganger gift. Kilder oppgir to ulike navn: Anne Hansdr. Gjesval og Ragnhild Tollefsdr. Gjesval. Han hadde en Ullerngård, br.nr. 1, fra 1752 til 1754, og det er uvisst om han brukte Midtskoggården og sin gjestgiverbevilling da. For fogden foreslo i 1757 flere gjestgiverbevillinger på Krokskogen, deriblandt Midtskogen.

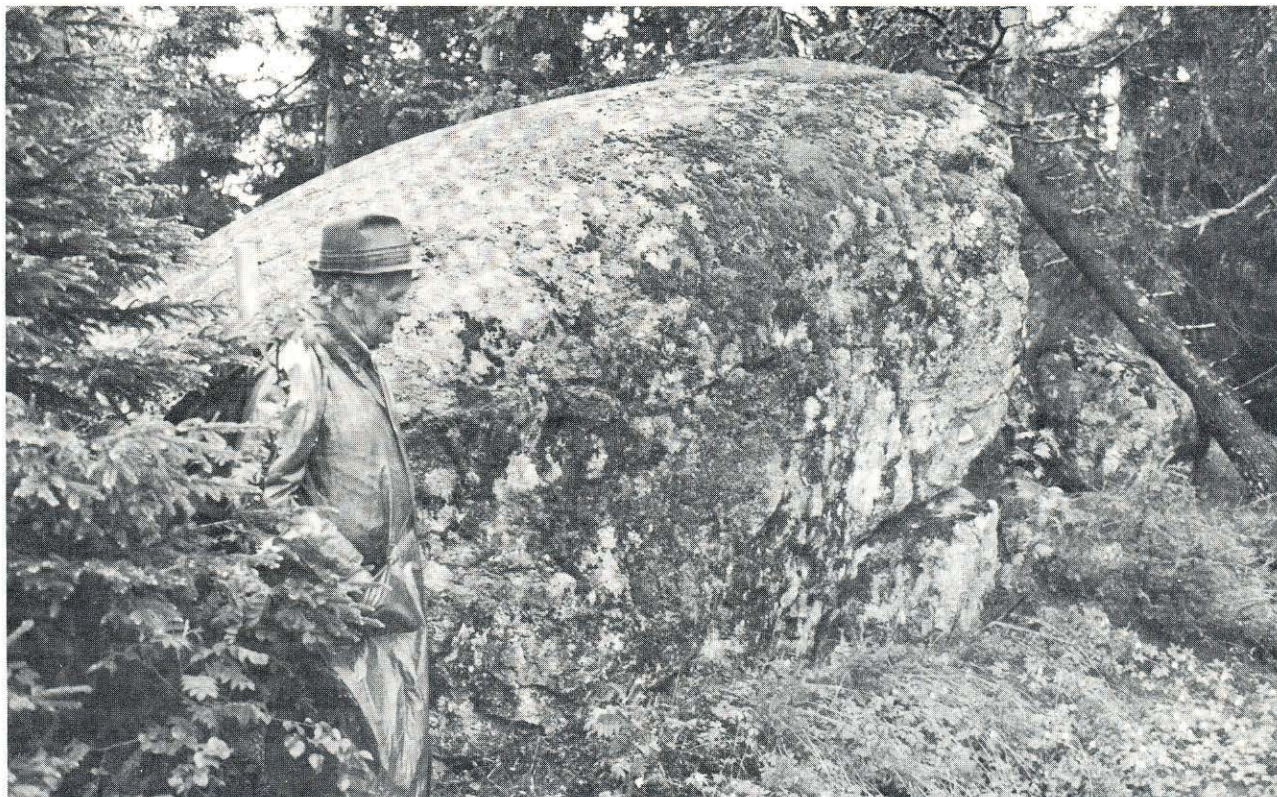
Som andre Holegårder på denne tiden var Midtskogen ofte på salg. Den følgende rekken av bygslere og brukere gjør ikke krav på å være fullstendig. Matrikkelen i 1730 nevner Ole Raa som eier av **Midtskogen eller Kjella**, mens det ved skifte etter ham i 1737 er registrert 1¼ lisp. i **Langen**, d.v.s. halvparten av den opprinnelige skylden. En senere eier **Mads Olsen**, har drevet og bodd på gården, for han kaller seg Midtskogen. Han selger i 1793 til **Anders Nilsen Moe** som også må betale en

Lisbet Olsen for hennes odelsrett. I 1803 het eieren **Johannes** og i 1811 tinglyses skjøte fra **Nils Johansen (ikke Johannessen) til Peder Anker** og grev **Wedel Jarlsberg**.

Greven selger Midtskogen igjen i 1838 til **Ole Eriksen** som alt ved kjøpet har navnet Midtskogen og derfor må ha bygslet og brukt gården inntil da. Oles første kone het Maren. De hadde datteren **Karen** og sønnen **Johannes Olsen** som overtok eiendommen i 1841. Han kjøpte Nedre Onsaker i 1853 og var gift med Elisabeth (Lisa) Andersdr. Rud. Deres sønn var apoteker Martin Onsager, og sønnesønnen var maleren Søren Onsager. Ole Eriksen var annen gang gift med Gunhild f. 1800, datter av Anders Bjørnstad og Marie Andersdr. Deres sønn var Anders Olsen Midtskogen, som eide br.nr. 16 av Gomnes (ved fjorden) fra 1859 til 1865. Det er tydelig at Ole Eriksen gjorde det godt på sitt gjestgiveri, ettersom begge sønnene kjøpte seg gårder nede i bygda. Johannes søkte om gjestgiverbevilling på Onsaker også, men resultatet er ukjent.

Christian Olsen Såstad kjøpte Midtskogen i 1857, men solgte igjen alt i 1861 til **Hans Olsen Kampen**. Det var trange tider, og gården ble solgt ved tvangsauksjon i 1867 til bankier **Engelhardt Andresen** og **Jacob Stolt** for 570 spesiedaler. Andresen overtok det hele i 1883, og familien la stadig flere skoger inn under Midtskogen. I 1867 var skylden 2,94 mark, i 1902 10,19 mark og i 1970, da eiendommen var på sitt største over 49 mark. Den er nå samlet i to gårdsnr., nr. 240 Benteplassen og nr. 241 Midtskogen.

Bispevei og allfarvei —

TORBJØRN SLATTO

forbi St. Olavskilden og Midtskogsteinen

På 1600-tallet ble det mere liv og virksomhet på Krokskogen. Alt i 1620 var jernutvinningen ved Bærums Verk i full sving. Det store behovet for trekull ble greit ordnet ved at kongen innførte leveringsplikt innenfor en 4-mils sone rundt verket (circumferencen). Rideveien ble nå en viktig del av tilførselsveiene til verket. Doningene trekullet ble kjørt i var store flettverkskurver med sleiper under. Noen egentlig tungtransport var det ikke, men de høye lassene kunne være utsatt for velting, så det kunne nok bli nødvendig med veiutbedring. Ettersom kølaskogen minket, måtte mere veiarbeide settes igang, og i 1770-årene måtte man utenom circumferencen for å skaffe kull, til Lier, Øst-Modum og resten av Ringerike.

Den ble mest kjørt på vinterføre over Tyrifjorden, og flere av kleivene måtte derfor utbedres.

I en artikkel i Morgenbladet 10. oktober 1959 forteller Fredrik Schjander at han fant fram til St. Olavs Kilde via Øvre Øyersetervollen, hvor han hadde bitt seg merke i en stein med en eiendommelig stolform. Til kilden kom han om Benteplassen, som ifølge Kari Rasmussdatters purrekrivelse av 1717 lå like i «allfarveien», den veien svenskene kom i 1716. Schjander fortsatte på østsiden av denne veien til Televerkets varde nr. 90, krysset G1. Ringeriksvei litt nord for denne og fant kilden under brautet «på den høire hånd». Men han føyer skuffet til: «Kilden var gjort om til en

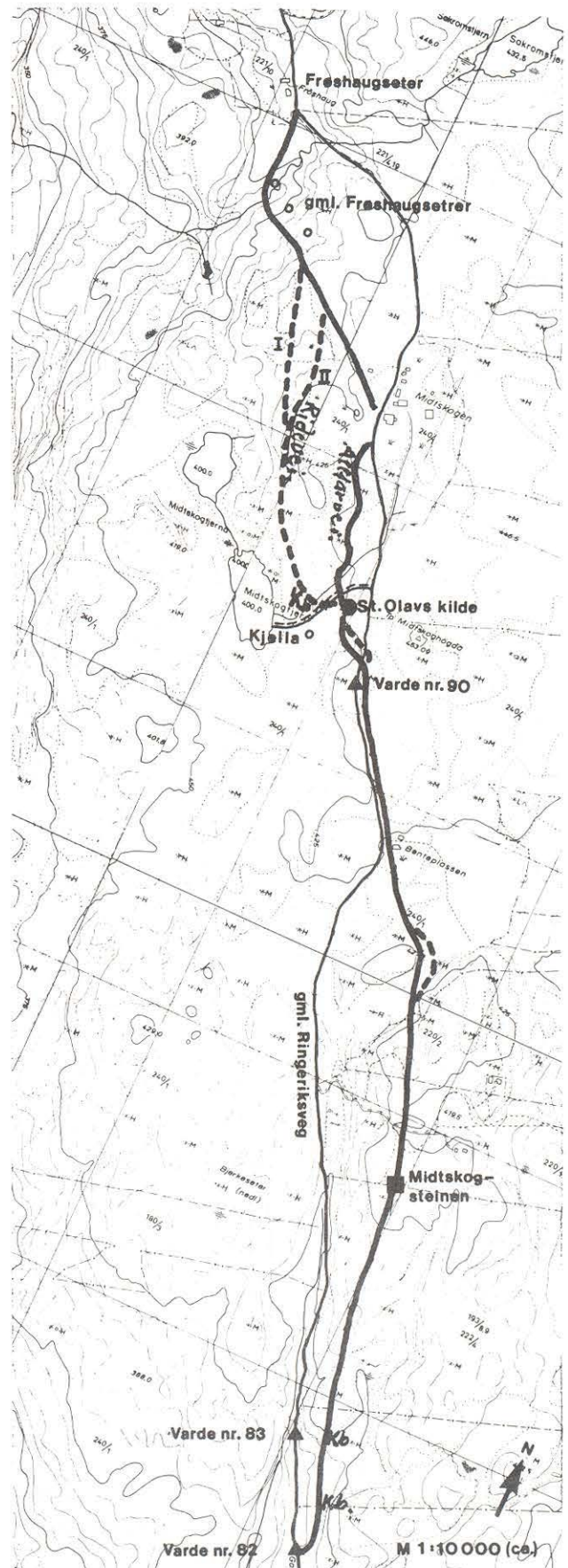
sementert brønn». De oppgitte avstander stemte også dårlig. En nabo av meg som arbeidet på kabelleggingen over skogen, anbefalte meg drikkevannet i denne kilden, hvor karene trolig har hatt rasteplass og har utbedret kilden på sitt vis med sement og overløpsrør under rideveien.

Dr. H. O. Christophersen kom senere hit til kilden via Bjørkeseter og en Midtskogstein i Mostue, men han støttet siden Schjanders rute om Øyersetra. I en artikkel i Ringerikes Blad 16. juni 1977, sier han: «Nå synes det å være enslags enighet om at Midtskogsteinen ligger ved Øvre Øyersetra». Men han legger til at lendet forbi her og opp til Benteplassen må være lite egnet til ridevei. Dette må en si seg helt enig med ham i. Dessuten sies det uttrykkelig i bispens beretning at Midtskogsteinen er *en stor stein*, og det er stolsteinen ved Øyersetra *ikke*.

I «Ringerike» for 1967 summerer Schjander opp det som har skjedd i ettersøkingen av de to punktene i de siste årene. 4 forskjellige steiner er utpekt som Midtskogsteinen. Når det gjelder St. Olavs kilde, sier han at ingen i dag kan peke på stedet og si: Her er det. Han oppfordrer ringerikinger til å delta i letingen. Kanskje er mystikken omkring denne kilden lettere å oppdage fra den kanten, sier han. Allerede Oluf Rygh skrev for snart hundre år siden i Norske Gaardnavne under nr. 62 *Midtskogen eller Kjella*: «Kjella sikter til den nærliggende St. Olavs Kilde». Det forklarer mye både om kilden og finneplassen og burde utelukke mystikken omkring kilden.

Under en grensegang i 1946 i Onsaker skog mot Gjesvalstykket, Brødr. Olsen, Guriby, fikk vi inn i siktelinjen en svær flyttblokk på over 20 kbm, drøye 2,0 x 2,0 x 5,0 m, nokså forviteret i sørenden. Like forbi steinen på vestsiden gikk en slags kjerrevei. Litt av et tankeskors, hvem som kunne ha hatt nytte av en slik vei her, bare 150 m øst for Gl. Ringeriksvei. Før denne ble bygget måtte den ha vært i bruk, en kunne gjette på setervei til Steinsvollen.

Den første som satte denne store steinen i forbindelse med Midtskogsteinen var en Bærums-mann, Rolf I. Riiser. I Asker og Bærums Budstikke for 12. februar 1964 skildrer han en tur høsten i forveien sammen med sin speidertropp på leting etter bispeveien og Midtskogsteinen. De fulgte Gl. Ringeriksvei sørfra

forbi Breskehaug, tok av til høyre ved varde 82 og fant veien, trolig allfarveien, som passerte to store kølabønner. Veifaret var utydelig og vanskelig å følge, men de fant da omsider fram til den store steinen oppå høgda sør for Benteplassen. Videre nordover ble de ført på avveier av en traktorvei i Onsakerstykket ned til Gl. Ringeriksvei. Det ser ikke ut til at Riiser fikk noen reaksjon på sin «oppdagelse». Det har vært ulike syn på om denne veien som bispen fulgte i 1594, var den opprinnelige over skogen. Som før nevnt hevdet Schjander at den eldste veien gikk om Rethella, og at rideveien forbi Midtskogen først ble ryddet omkring år 1500. At den er så vanskelig å følge, kan tyde på at Schjander har rett. Det er få partier av den som har hulveipreg, noe som er typisk for oldtidsveier.

Det kan være på tide å se på disse bruddstykkene i sammenheng, om brikkene kunne falle på plass. Sørøver fra vår Olavskilde er det tørr, slett jordmark å følge et kort stykke, før en bratt steinsatt vei fører opp til Gl. Ringeriksvei litt nordenfor Televerkets varde nr. 90. På kartskissen er allfarveien trukket opp med hel strek. Bispens ridevei er stiplet, men bare på de strekningene som ikke faller sammen med allfarveien. Det er ingen grunn til å tvile på Schjanders antagelse at rideveien har fulgt kanten av et jorde opp bakken og siden gått på østsiden av Gl. Ringeriksvei, like forbi husene på Benteplassen og videre bortover slette Benteplassløkka. Lengst øst på løkka viser oppmurte veikanter at vi er på rett vei for en kølavei. Rideveien har unngått noen skrå flaberg ved å svinge til venstre ned et lite skar. Det var god oversikt over den snauhugde Benteplassløkka. Helt fra tele-varde nr. 90 til et stykke forbi vår Midtskogstein følger veiene stort sett vannskillet mellom Lomma og Isielva. Som regel gir det tørr, god veigrunn og få kryssende bekker.

Sør for Midtskogsteinen er en åpen, solrik plass, som også i dag innbyr til en rast. Det åpne lendet fortsetter nedover, og en naturlig rute for en ridevei gikk i retning av varde 83. Her var det tatt ut så mye masse under Ankers veibygging at forbindelsen var ugrei. Selv om speidernes rute fra varde 82 er vanskeligere å følge, er det ikke utelukket at den opprinnelige rideveien allikevel gikk der.

Nærbilde av hjørnesteinen under det vestre hushjørne av finneplassen Kjella.

Veiene nordover fra St. Olavs kilde.

Før er nevnt at Pål Andersen, alt i 1716 nevnes Pål Midtskogen. Navnebyttet og flyttingen av gårdens tun hadde altså skjedd tidligere. Veien som ble brukt opp til det nye tunet er lett å følge. Opp brautet ved kilden har den fulgt en seinere opparbeidet kjerrevei fra Gl. Ringeriksvei forbi Kjella og ned til det søndre Midtskogtjernet (Hanaborgtjernet). Nordover fra toppen av brautet viser en fure i bjørkeskogen hvor allfarveien gikk langs Festningsmyra i retning av Midtskogtunet. Veien videre fra Midtskogen er tegnet inn etter et militærkart fra 1826. Den gikk forbi 3 gamle Frøshaugsetrer nede ved Sakromstjernbekken og har siden vært i bruk som tømmervei ned til Isielva. At allfarveien er utydelig der den krysser Gl. Ringeriksvei skyldes at Andresen har flyttet denne for å få trafikken bort fra Midtskogtunet. Hvor Pål hadde gjestgiveriet sitt, er uvisst. Kartet fra 1826 viser 3 hus i et firkanttun på vestsiden av veien gjennom tunet. Ett av dem kan være gjestgiveriet. Men det finnes også en tuft etter et gammelt hus like sør for hovedhuset, som ble bygget i 1890.

Nordover fra Frøshaugseter har vi ikke oppmurte veikanter og store kølabønner til å dokumentere allfar- og kølaveier, men vi har skriftlige opplysninger om at både ridevei og allfarvei passerte i nærheten av Torget. Lendet langs Gl. Ringeriksvei er ikke til hinder for

at ride- og allfarveien kan ha fulgt samme ruten, helt til man kommer til Dunkermyr. På flaberget her tar det imidlertid av en tydelig vei i retning av Torget. Retning hit hadde trolig den veien som kom her etter omleggingen av Krokkleiva fra Nordkleiva til Søkleiva i 1770-årene. Øst for Grantopp finnes rester av en slik vei.

Det er lite trolig at den *opprinnelige* rideveien gikk helt oppom høydeplataet ved Midtskogen. Etter mange turer i dette terrenget mente jeg å ha grunnlag for å dele resultatet med andre. Etter råd fra Historielaget kontaktet jeg Riksantikvaren, hvor arkitekt Ola H. Øverås var meget interessert, og vi møttes en av de få regnværstidene i 1974. Det ble en våt, men ganske vellykket befarings fra Midtskogsteinen til Frøshaugseter. Også tuffen etter finneplassen Kjella ble registrert for første gang, og alt ligger trolig vel forvart i Riksarkivet.

Fordi bæringene har vært mest interessert i denne ettersøkingen, sendte jeg en artikkel til Asker og Bærums Budstikke, men fikk til svar at det hørte bedre for et fagtidsskrift. Med redusert iver fortsatte jeg å rusle i terrenget og fant bl.a. en bedre, men lengre rute for rideveien (Alt. II på kartskissen) opp mot de store utslåttene man har utsikt til vestover fra Midtskogen. Enkelte steder var rideveien faktisk fylt opp av åkerstein fra Midtskogjordene. Rideveien gikk over store svierydninger og har sikkert også fungert som onnevei ned til Kjella.

Avstander.

Kjentfolk i bispens følge kunne sikkert oppgi veilegden mellom faste punkter på ruten. Den ble oppgitt i mil, halv mil og kvart mil eller fjerding. 1 gl. dansk mil var 7 532 m. Et vilkår var at summen av de oppgitte avstander skulle stemme noenlunde med det hele. Etter de nye økonomiske kartene har jeg målt rideveien fra Torget til St. Olavs kilde til 4 600 m, mens dagboken har 1/2 mil – 3 765 m altså 835 m for lang, men hvilken annen betegnelse kunne man ha brukt? Fra kilden til Midtskogsteinen er avstanden oppgitt til 1/4 mil,

1 880 m. Jeg har målt den til 1 200 m, d.v.s. 680 m for kort. Ser vi på begge disse avstandene under ett, blir «feilen» 155 m, et brukbart resultat. Avstanden fra Midtskogsteinen til Langebru har jeg målt til 2 670 m, mens dagboken oppgir 1/2 mil: 3 765 m.

Nevnes bør også en annen interessert bæring, Arvid Karlsen, som etter sigende har målt seg nøyaktig fram til en Midtskogstein i tunet på Midtskogen og en St. Olavskilde på nordsiden av veien i bakken ved Brua. Avstanden herfra til Torget blir da hele 1 450 m for kort, rent bortsett fra at veien gjennom Midtskogtunet ikke ble ferdig før i 1807.

St. Olavs kilde byr i dag på et trist syn. I flere år har kilden ligget tom, fordi vannåren som har holdt den fylt, har brutt seg ut i skråningen noen meter nordenfor. Dermed har telen gått inn i kantene på den fint murte kilden, og hele den nordre langsiden er løsnet. Kanskje har også ubudne gjester vært på ferde og lett etter mynter i bunnen på kilden, etterat den ble tom for vann. Det var jo vanlig å kaste ønskemynter i hellige kilder.

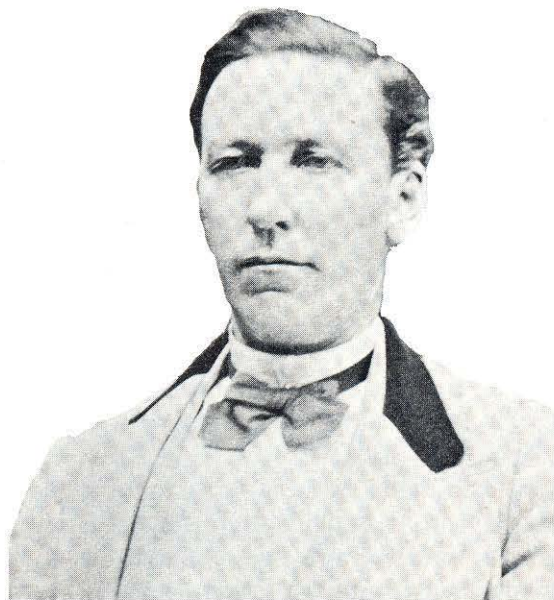
Men burde ikke tiden nå være inne til å spandere noen timers dugnad på å sette St. Olavs kilde i stand? Noen meter plastrør, riktig og usynlig lagt ned, burde kunne sikre kilden for ettertiden.

Odd E. Sevilhaug:

OLE EVENSEN

1833–1877

«Spekulant-Oppen» – utvandrereren fra Ådalen som ble glemt både i Ådalen og dit han utvandret: Alvdal.

Hvem var han? Hvor kom han fra? Hvor ble det av ham, var spørsmålet den store slekten han etterlot seg i Alvdal stilte. Ingen av hans barn og med dem den ene datteren som ved et skjebnens spill kom tilbake til farsgården, har kunnet fortelle noe om sin far. Uvitenheten om slektens opphav har derfor bidratt til å spinne et mystikkens slør om ham, og man har tenkt seg Evensen som både illgjerningsmann, eventyrer og andre ting av høyst negativ karakter. Heller ikke hvor han ligger begravet visste noen.

Som samler av gamle fotografier fra bygda, kom jeg på mine vandringer også inn til et av Ole Evensens barnebarn, fru Margit Løkken, og hadde med en masse gamle bilder. Et av bildene kunne hun identifisere med en gang med ordene: «Dette er mannen som det henger et bilde av oppi Steimoen»! Ved sammenlikning så var mitt bilde identisk med Ole Evensen. Slik ble min interesse for ham til ved den rene tilfeldighet, noe innsamling av gamle fotografier ofte innebærer.

Idag over 100 år etter at han døde, og med den anonymitet han hadde omgitt seg med, så er det vanskelig å finne ut av hans faktiske levebane i detalj, når ingen har kunnet fortelle noe om ham. Men i all korthet kan en da oppsummere noe.

Det var kanskje en Askeladd eller eventyrer som la ut fra hjemmet i Ådalen i midten av

1850-årene – ut for å finne lykken – og vi ser om ham for første gang i Heradsbygd ved Elverum, hvor han kanskje fant sin første lykke, sin kone, Oline Olsdotter Murud, som han giftet seg med den 9. juli 1858. De får sin første sønn Edvard, samme året. Ole Evensen oppholder seg på Murud i Heradsbygd helt til 1861, da det ser ut til at eventyreren i ham våkner for fullt. Neste gang finner vi ham i Øvre Rendal i Nord-Østerdal. Men la oss først se litt på slektene til Oline og Ole Evensen.

Ole ble født den 22. mars 1833 av foreldrene Kari Gulbrandsdatter Finsand og Even Hansen Søla under Somdalen. Even Hansens mor igjen kom fra Flaskerud og gjennom henne ætter Ole fra store slekter på Ringerike og omegn på farsiden, som han gjennom morens slekt ætter fra Finsand.

Oline Olsdatter Murud fra Heradsbygd i Elverum – Oles kone – er født i 1834 og kommer fra den tradisjonsrike slektsgarden med samme navn. De første opptegnelser om garden er fra 1590, da den ble selveiergard.

Men så var Ole Evensen fra Ådalen kommet til Øvre Rendal i Nord-Østerdal med sin kone og en sønn tre år etter at de ble gift, altså i 1861. Det er to Rendalsbygder, Øvre og Ytre, men disse er nå slått sammen og kommunen heter Rendal. Ole har kjøpt den etter forholdene store og skogrike garden Nordre Grøtting som ligger nordenfor Hanestad jernbanestasjon.

Garden er ryddet i 1657 og hadde utviklet seg til en storgard også når det gjaldt dyrket jord, men det var nok skogsdriften som ga den største avkastningen. Samtidig kjøper han også to andre gardar, Sveen-Berge og Øvre Hanestad, og den siste var i alt vesentlig en skogeiendom. Når han på så kort tid står som eier av tre gardar i bygda, så er **det** ganske sikkert opphavet til at han får oppnavnet «Spekulant-Oppen», ikke bare på folkemunne, men han er også betegnet med bare dette navnet i bygdeboka for Øvre Rendal, forøvrig skrevet av Jakob Breda Bull i 1916-19.

Hvor dette navnet Oppen skriver seg fra, vet en ikke, men kan det skrive seg fra garden Oppen i Ådalen som i sin tid ble oppdelt i 10 mindre enheter?

I folketellingen fra 1865 i Rendal heter det: «Ole Evensen f. i Aadalen, alder 33 aar, kone Oline Olsdatter **Bakke**, f. i Elverum, 31 aar». Det er også et uløst spørsmål hvorfor Oline her blir kalt Bakke som etternavn, men kan dette også skrive seg fra Ådalen. En av de ti gardene som kom fra Oppen, hadde navnet Bakke? Det har ikke lyktes å spore navnet fra noe annet sted.

At Ole Evensen likte å handle og spekulere er hevet over tvil. Det kan alle gardskjøpene hans bekrefte, og det er da naturlig at han søkte andre mennesker med interesse for spekulativ virksomhet. På denne måten var det nok også at han kom i forbindelse med lensmann Abraham Thobias Enevoldsen i Rendalen, en mann det kan berettes meget om. Han var et geni på mange områder, robust og handlekraftig, men også en mild naturelsker som hadde blomster som sin store hobby. Hans overerotiske natur skulle knekke ham. Gift ble han tre ganger. Den første kona døde i 1851 syk på sinnet. Den andre kona hans er den sagnomsuste Prestegårds-Rosa, som Jakob Breda Bull så fint har skrevet om. Hun var fra Nordland og kom til prestegarden som selskapsdame for fru Bull. Hennes navn var Rosa Kjeldset, og hun ble lensmann Enevoldsens store ulykke. De fikk to sønner den korte tid de var gift, men hun fikk etter meget strev skilsmisse fra ham og reiste til Oslo. Der ble hun gift med Aasmund Olavsson Vinje, men døde i barselseng sammen med en sønn som hun så gjerne ville skjenke Vinje. Vinjes fine

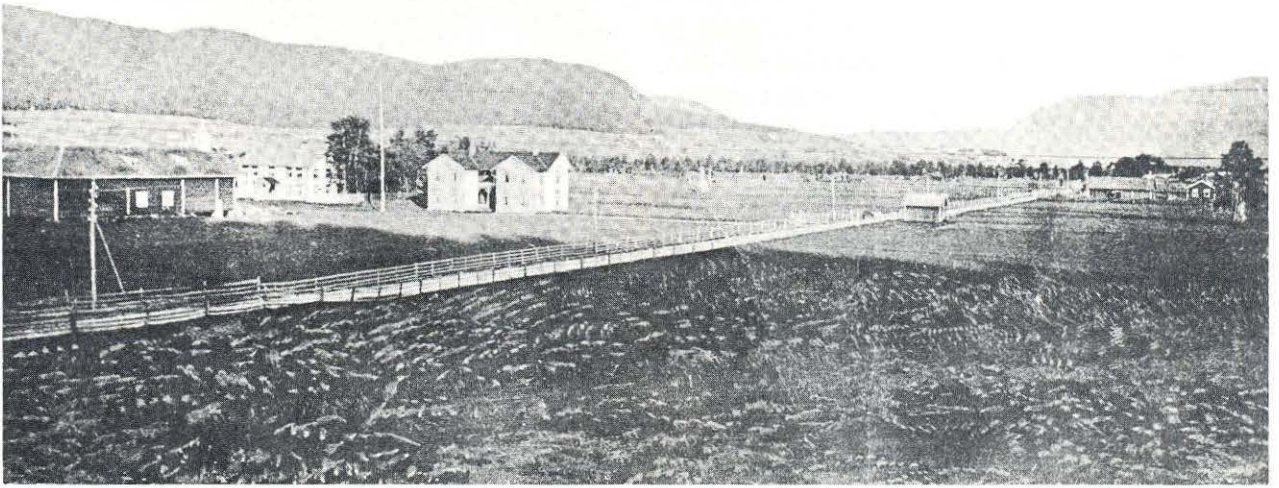

Datteren Marte som ved et skjebnens spill kom tilbake til Steimoen.

skildring der han sitter ved dødsleiet, er en perle i norsk litteratur. Enevoldsen blir gift, for tredje gangen, med en kvinne fra Alvdal, Mathea Grøtting, og selv om dette ekteskapet holder, så blir det mange ganger satt på en hard prøve. Begge ender sine dager i et asyl syke på sinnet.

Episoden om Enevoldsen er verd å ta med, for på denne måten å illustrere det sikkert harde miljøet Ole Evensen kom med i, med tømmer salg, gardspekulasjoner og ikke minst depresjonen i 1870-årene.

Ole mister også sin kone i barselseng sammen med det sjettede barnet, og det er tydelig at han nå kommer opp i en slags rådvillhet og drift. Oline ble begravet på Øvre Rendal Kirkegård. Det er ikke greit for en mann når han blir sittende alene med fem mindreårige barn. Det er dette som trolig er årsaken til at han bare etter et halvt år gifter seg på nytt med Siri Taraldsdatter som kommer fra en annen Grøttinggard. Med henne får han to barn. Det har nå gått ti år siden Ole Evensen kom til

Steimoen i Alvdal som Ole Evensen kjøpte i 1877.

Rendalen, og livet går tilsynelatende fredelig og harmonisk på storgarden Nordre Grøtting, midt i skogriket og langt fra folk. Eldre folk fortalte at de så på Grøtting-garden som et gods, og etter forholdene var det en storgard. Etterhvert så er garden blitt oppdelt i flere små, og er blitt til «Grøt-grenda», som et lite samfunn i samfunnet.

I bygdeboka for Øvre Rendal står det å lese: «Spekulant-Oppen fra Ringerike, g.m. «Siri Taraldsdatter Grøtting. Han solgte skogen til uthugst. Gaarden ble kjøpt av Ingmar Øvergaard m. fl. for 8.000 spd. i 1870. Senere kjøpte Øvergaard resten av medinteressenter (henholdsvis i 1872 og 73) for 9.000 spd.»

Om det var gjelden som nå ble for stor, eller det var for å finansiere et nytt gardskjøp vites intet om, men det er grunn til å tro at det var en blanding av begge deler, Ole Evensen reiser i alle fall til Alvdal i 1873 – ikke som kjøper av garden Steimoen i første omgang, det er lensmann Enevoldsen som har kjøpt den garden. Det er derfor et spørsmål, hvorfor Ole Evensen også reiste med. Det er trolig at lensmannen hadde et eller annet tak på Ole, som seinere (1877) kjøper garden Steimoen, men samme året (1877) avgår han ved døden. De to gardene som Ole fremdeles har i Rendalen, beholder han og disse blir tatt med i boet etter hans død.

Tiden i Alvdal, eller Lille-Elvedal som det hette den gang

Det første Ole Evensen ga seg i kast med på den nye garden, var å sette opp en stor og ruvende driftsbygning. Denne har vært i bruk helt til idag. Nå er storparten av låveregionen revet, utvidet til å omfatte fjøs. Det har vært endel divergens om hvem som satte opp denne bygningen, men i alle fall står det i tårnet en metallvimpel med inskripsjonen: O. E. 1874.

Den korte tiden han får leve etter at han kom til den nye garden sin, vet vi lite om, fordi ingen har kunnet fortelle om ham, men istedet så er det mystikkens slør som får spinne uhindret og ingen kan si imot. I alle fall vet en at Ole Evensen var en fredsæl mann, hjelpsom og kanskje også i snilleste laget, noe flere benyttet seg av. Han døde den 11. august 1877 og ligger begravet ved Alvdal Kirke. Hans andre kone, Siri Taraldsdatter blir alene på den store garden med syv barn, fem fra Oles første ekteskap og to fra sitt eget med Ole. Det fortelles at Siri spilte i høyeste grad den stemoderlige rollen overfor barna i første ekteskap. Dette er også sikkert grunnen til at disse fem barna blir tatt med til besteforeldrene i Heradsbygd og vokser opp der.

Det heter i bygdeboka for Alvdal, at Ole Evensen var konkurs, og at han måtte selge av den grunnen. Dette kan vel neppe stemme når vi

ser at det går hele tre år etter hans død før det foretas registrering i boet, den 18. november 1880. Samme året gifter enken seg igjen med en mann fra Alvdal. De gjør seg fort ferdig i bygda og reiser tilbake til Rendalen. Der kjøper de den ene av gardene fra Ole Evensens bo, nemlig Sveen-Berge.

Etter dette skulle en tro at alt som hadde med Ole Evensen var slutt og ferdig for alltid i Steimoen, men skjebnens lunefulle veier ville noe annet. Oles ene datter – Marte – hadde inntil nå vært bosatt hos sine besteforeldre i Heradsbygd, men trangen til å oppsøke barndommens tufter førte til at hun i slutten av 1880-årene tok seg arbeid på en av gardene som faren engang hadde eiet, nemlig på Hanestad Øvre i Rendalen. Tankene om garden i Alvdal var kanskje for såre, og som 12-åring da hun forlot bygda, så hun vel heller ikke farens gravsted som noe ankerpunkt. Den som kjøpte garden etter at faren døde, var en av bygdens store bønder, Haagen Stamoen (må ikke forveksles med Steimoen), og han hadde sikkert i tankene at denne garden skulle en av hans tre sønner overta. På denne tiden driver en av sønnene lasskjøring mellom Alvdal og Hanestad, og nå er det at skjebnens luner spiller fritt. Han treffer Marte på garden Hanestad Øvre og – ja kort og godt – de blir gift i 1885, og slik fortsetter slekten til «Spekulant-Oppen» eller Ole Evensen Somdalen – Søla på garden Steimoen, som idag er en moderne og veldrevet gard i fjerde generasjon.

A. Ole Evensens barn med Oline Murud – hans første kone var:

EDVARD, f. 1858 i Åmot

Av dette må en forstå at Ole Evensen også hadde et opphold der noen år, i og med at de to første barna er født i Åmot i Storelvdalen.

Edvard var den eneste av barna som tok familie-navnet Grøtting. Det fortelles at han var den yngste stasjonsmesteren i landet, da han en kort tid i 1877, da Rørosbanen kom, var midlertidig ansatt på Atna stasjon. Han tok seinere utdannelse innen NSB, og sluttet der i 1923 som stasjonsmester på Atna. Han var også utdannet underoffiser. Han var g.m. Anne Steifetten fra Alvdal og de hadde fem barn.

OLE, f. 1860 i Åmot, som tok navnet Murud – morens familienavn som pike.

Han ble g. m. Karen Hansdatter Skjærbekk, f. 1864. Han kjøpte garden Jønsberg i Løten i 1892. Han ble uteksaminert fra Hamar lærerskole i 1885, og virket i Løten hele sitt liv. De døde begge i 1920. 11 barn.

KARENUS, f. 1863 Han var også utdannet lærer og emigrerte

til Sverige, hvor han ble gift. Han var nok arvelig skogbruksbelastet og ble skoginspektør. Senere etablerte han sin egen trevarehandel. Hans kone, Maria Andersson, var også født i 1863. De døde begge samme året (1927). De hadde fire barn, som alle bor i Sverige, men kontakten med fedrene-gården er intakt.

MARTE, f. 1865. Hun kom altså tilbake til farsgarden Steimoen.

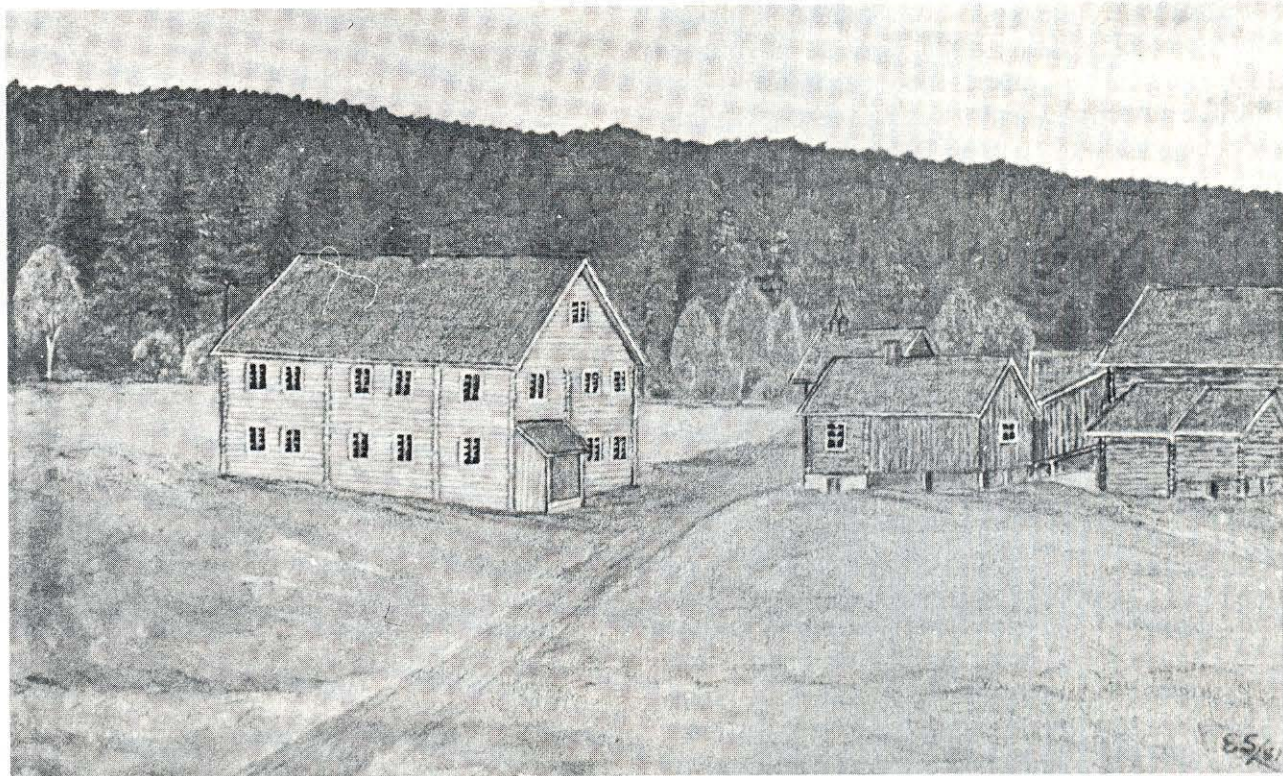
Gift 1885 med Ole Stamoen (må ikke forveksles med Steimoen). Han tok navnet Steimoen. Ti barn.

KARI, f. 1867, gift Bagaas på Jømna. Åtte barn.

B. Ole Evensens fars- og mors slekt. Kort sammendrag av veterinær Thorleif Solbergs notater.

1. Ole Evensens farsslekt kan føres tilbake til Even Hansen Søla (Somdalen, gift med Marit Haraldsdtr.
2. Deres sønn Harald Evensen Søla var gift med Lisbeth Larsdtr. (Skifte i 1773).
3. Deres sønn igjen var Hans Haraldsen Søla døpt 25. mai 1754 gift med Rønnaug Torkildsdtr. Flaskerud, søster av de ti bekjendte Flaskerudbrødre med kjempekrefter. Rønnaug var døpt 25. mai 1758.
4. Even Hansen Søla f. 1789 gift i 1829 med Kari Gulbrandsdatter Finsand f. 1798, var foreldrene til Ole Evensen.
Rønnaug Torkildsdatter Flaskeruds besteforeldre på farssiden, var Torkild Olsen Flaskerud (1696-1731 og Tarand Gulbrandsdatter, Søndre Hougsrud i Begnadalen. Foreldrene var Torkild Torkildssen Flaskerud (f. 1731) og Live Eriksdatter Gunbjørud (f. 1736) av Rishovdætten i Krødsherad.

Gården Vågård på Eidsvoldsmannens tid.

Eidsvoldsmannen

Helge Ellingsen Vaagaard

200 år siden han ble født.

*Litt om hans slekt og
fedrenegard.*

VED KJELL HALLMANN OG THORLEIF SOLBERG

Få begivenheter i Norges lange historie får nordmenns hjerter til å banke heftigere av ekte fedrelandssinn enn grunnlovsverket på Eidsvoll i 1814.

Blant dem som utarbeidet Grunnloven av 17. mai 1814 var også en mann av gammel ringeriksætt, Helge Ellingsen Vaagaard. Hans minne bør derfor holdes levende og i stadig hevd her på Ringerike.

Gården Vågård eller Vågard er første gang nevnt i regnskapet for inntekter av Akershus len 1528-29: Først blant «ødegårder som lensmannen tar til hjelp til syslegjeld» står Vå-

gård, en fjerding malt, d.v.s. 5 lispund eller fjerdeparten av et skippund. Gården lå altså øde etter Svartedauen, men har sikkert vært i bruk før denne. Både Vågård og nabogården Marigård er å regne for utkantgarder i Ullerål, som er det gamle administrative navnet på denne delen av Ringerike. Ordet gardr betyr fra først av gard eller gjerde, deretter noe som er inngjerdet, og seinere fikk ordet betydningen av gardsbruk. Marigård må opprinnelig ha hett «Margretargard», og Margret er et helgennavn som kom i bruk først en god stund etter at kristendommen ble innført.

Etterleddet gård i Vågård og Marigård tyder på at de to gardene kan ha vært deler av en opprinnelig gard som bare omfattet disse to, og hvis navn nå er gått tapt. Eller de er deler av en annen gard i nærheten som ennå eksisterer. Ut fra disse betraktninger kan man gjette på at Vågård og Marigård som selvstendige gardar med disse navn skriver seg fra omkring 1200-tallet.

Men dyregraver, gravhauger og forskjellige andre funn tyder på at folk har ferdes her lenge før den tid.

Mellom 1528 og 1561 får Vågård fast bosetting igjen, og dermed rykker den, som en av de første ødegardene på Ringerike, opp fra ødegard til halvgard.

Utover på 1500- og 1600-tallet er stadig en fjerding skyld av garden krongods (som i 1528), men mesteparten av skylden er bondegods eller privatgods. Ved landkommisjonens jordebok 1661 eier Harald Vågård sjøl 3 fjerding med byksel, d.v.s. 15 lispund, kongen eier 1 fjerding og Rolv Hen eier 1/2 fjerding.

Den 14. oktober 1752 kjøper eidsvollsmannens farfar, Helge Ellingsen Grønvold, og dennes farbror, Erik Helgesen Hval, garden for 1144 rdl.

I 1860 utgjorde Vågårds innmark, dyrket 396 mål, havn 298 mål, fire plasser, Taje, Jensrud, nordre og søndre Sørflaten 98 mål, og skogen var på 6380 mål.

Helge Ellingsen Vaagaard var født på Bårnås i Soknedalen 27. januar 1781, se slektsoversikten. Som eldste sønn overtok han Vågård av skyld 1 skippund 2 1/2 lispund fra sin far den 12. september 1807 for 3000 rdl.

Straks han var blitt voksen, gikk han over i militærtjeneste og ble musketer ved Ringeriske kompani. En musketer var en fotsoldat, egentlig vebnet med muskett, et stort hand-skytevåpen av grovt kaliber og med luntelås. Det var fra Nordenfjeldske infanteriregiment han ble valgt som utsending til Riksforsamlingen på Eidsvoll. I et brev av 10. mars 1814 til Prins Christian Frederik kunngjøres resultatet av dette valg fra infanteriregimentet: «... Efter aflagde Ed udvalgte af enhver Division 2de Walgmænd, en indfødt Officeer, og en Mand af Underclasserne, som tillige er Gaardeier og over 25 Aar gammel. Af disse Walgmænd blev i Overværelse af Bataillons Commandeurerne Major og Ridder v: Fischer,

De to bautaer som er reist over Helge Ellingsen Waagaard på Norderhov kirkegård. Til høyre den som ble reist av hans hustru, den andre bautaen er satt opp av «børnebørn og børnebørns barn».

Major og Ridder v: Widing, Major v: Neumann og Major og Ridder v: Rein, samt de tjenstforrettende Majorer v: Huitfeldt og v: Hagemann igjen udvalgt 2de Krigere, een indfødt Officeer og een Mand af Underclasserne til paa Regimentets Vegne, efter Befaling at møde i Forsamlingen den 10de April førstkommende, i Eidsvold i Aggershuus Amt, for at fastsætte og paa Natjonens Vegne at vælge en Regjeringsform for Kongeriget Norge.

De Stemmeberettigede valgte: Capitaine Peter Blankenborg v: Prytz, Cheff for det Skydsmoeske Compagnie, ved 1te nationale Battaillon. Musqueter Helge Ellingsen Waagaard, af det Ringerigske Compagnie, ved 2den nationale Battaillon.

Disse 2de Walgmænd Capitaine Peter Blan-

kenborg v: Prytz, og Musqueteer Helge Ellingsen Waagaard, Gives herved den vedbørlige Fuldmagt, til i Overeensstemmelse med Regentens aabne Brev, i det Nordenfjeldske Infanterie Regiments Navn, at møde i Forsamlingen i Eidsvold, den 10de Førstkomende, for at bestemme en Regjeringsform for Norge. . . »

Under forhandlingene på Eidsvoll fulgte Helge Waagaard stort sett sorenskriver Falsen under voteringene. Han deltok ellers lite i debatten. Men da verneplikten var under behandling den 11. mai, hadde han skrevet et innlegg. I forslaget fra Constitutions Committee het det blant annet: «Enhver Statens Borger er i Almindelighed lige forpligtet til, i en vis Tid, at værne om sit Fædreneland, uden Hensyn til Stand, Fødsel eller Formue.» Under møtet ble det opplest en «Betænkning af Musquetteer Waagaard». «Lader os Ligesom Norges Gamle Sønner selv bære Sværdet og ikke betroe det til Uslinger og Leiesvende, som Lettelig Lader sig overlokke til den Lumske Fiende ved at Forskjønne deres kaar mange dobbelt, men Lader Enhver indfødt tjene en efter Mængden passende tid, som derved vilde meget forkortes og da vil en hver i saa kort en Tid tjene med Løst, og den Norske Armee derved vil vorde en Skræk for Naboriget.»

Det var kloke ord av Vågårdsbonden.

Helge Ellingsen Waagaard ble ingen gammel mann. Allerede den 25. mars 1817 døde han på Vågård, bare 36 år gammel, av en sykdom som han hadde pådratt seg under felttoget mot Sverige høsten 1814.

Den 17. mai 1908 ble det innviet en bautastein på Helge Ellingsen Waagaards grav ved Norderhov kirke, bekostet av hans etterkommere. Ringerikes Blad refererer fra denne høytideligheten. Mange mennesker hadde møtt fram, deriblant Kirkeskolens elever i tog med flagg og faner. Lærer Steinhamar hadde forfattet en vakker sang, hvor det heter i andre verset:

*Der staar en Glans om Eidsvolds Mænd
for alle Tidens Minde.*

*Og Norge hædrer dem igjen
naar det har stort i Sinde.*

*Da handles raskt og uten Frygt,
da brytes Vei og bygges trygt.*

*Der staar en Glans om Eidsvolds Mænd
for alle Tidens Minde.*

Provst Færden holdt innvielsestalen: «Der staar en Glans av Eidsvolds Mænd, og den skal aldrig svinde. Ti de Mænd la en Grund for Norges fremtidige Hæder og Lykke, som vanskelig kan overvurderes. De bygget med et Mot og en Offervillighet der maa avtvinge os vor høieste Beundring. De stod der i det lille fattige Land alene og for Europas Øine. Kun Gud var ataat. Men en saadan Gjerning lot sig ikke fuldføre, dersom de ikke hadde vist at de bak sig hadde en Hær, der var besjælet av det samme Mot og den samme Offervillighet som de selv eiet. Uten Eidsvoldsmændenes Verk vilde vi aldrig ha faat de Sikkerhetens og Frihetens Kaar, som i 1905 endelig fuldførtes. Naar vi nu i dag staar ved denne Bautasten over en Eidsvoldsmand der representerte Ringerike, da mindes vi at ogsaa her var en av de Mænd som gav Førerne Mot og Beslutsomhet i Farens Stund. Og han satte Livet ind for sit Standpunkt. I Krigens Tid, da det gjaldt at forsvare Eidsvoldsverket, svømmet han ved Vinterstid over Glommen forat utspionere Fiendens Bevægelser. Herved paadrog han sig den Sykdom, som endte hans Dage.

Vi mindes da Helge Waagaard baade for hans djerve Deltagelse i Eidsvoldsverkets Tilblivelse og for den Indsts han satte for denne sin Deltagelse. Som et synlig Bevis herfor vil denne Støtte staa her. Men den vil ogsaa minde os om, at paa dette Eidsvoldsverk skal der bygges videre av frie Mænd med offervillig Sind.

Vi løfter da vore Hjerter i taknemlig Erindring. Og vi løfter vore Hjerter til Herren, der «stille lempet saa vi vant vor Ret». Han holde sin Haand over Verket, og vi haaper han vil gjøre det i Tider som komme.

Om det skulde skje at Eidsvoldsverket glemtes, saa skal Stenen tale de vækkende og manende Ord.

Med hjertelig Tak tar jeg paa Norderhovs Vegne mot Gaven fra hans Børnebørn og Børnebørns Børn. Den skal staa der som et Fingerpek om hvad Nordmænd skylder sit Land.»

Dundrende Salutskud forkyndte at Høitideligheten var endt.

På en annen minnestøtte over Helge Ellingsen Waagaard, også på Norderhov kirkegård, har hans hustru, Anne Eriksdatter Kih-

Nedre Vågård.

le, latt meisle inn følgende ettermele over sin mann: Hans vandel var aaben og bramfri.

Helge Ellingsen Vaagaards slekt, en oversikt.

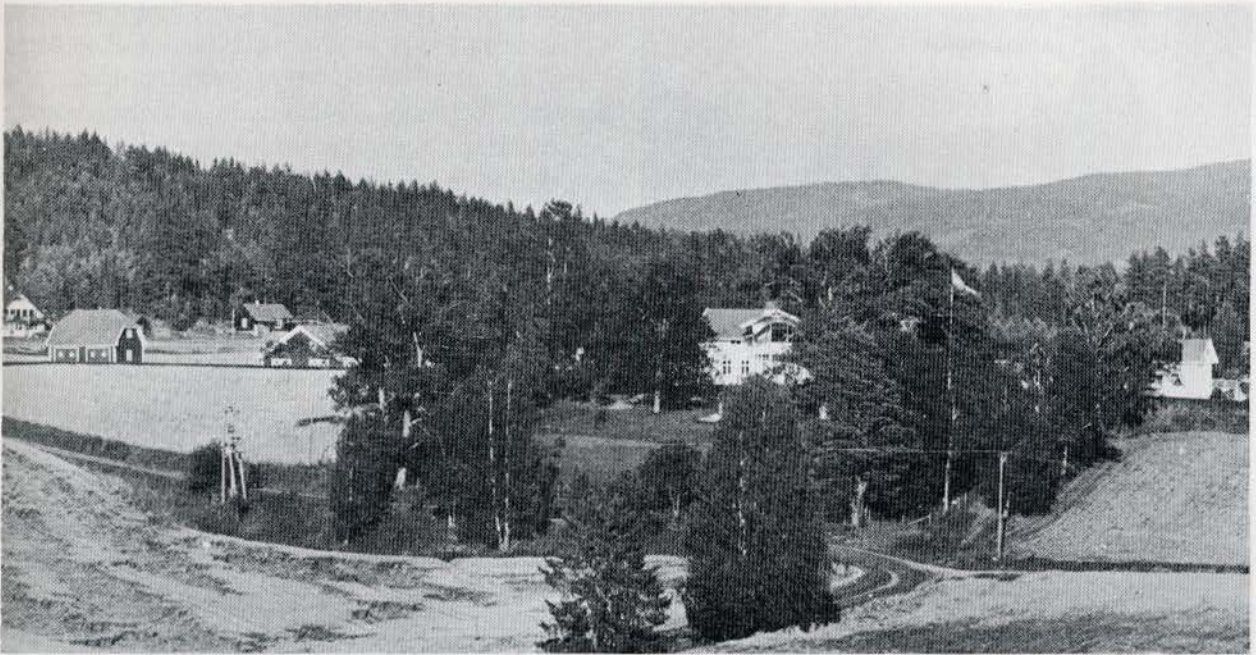
1. Sigurd Bonde, skifte 1482.
Bonde, selveier, Gulsvik i Flå. Hans slekt er omtalt i Heftet Ringerike for 1976.
2. Guttorm Sigurdsen Bonde.
Bonde, selveier, Gulsvik. To barn kjennes.
3. Helge Guttormsen Gulsvik, nevnt 1524, + før 1563.
Bonde, selveier, Gulsvik.
G.m. Ingerid Monsdt., + før 1563. 8 barn.
4. Jon Helgesen Gulsvik, nevnt 1546, + før 22. august 1592.
Bonde, selveier, Narumsgård/Nordre Gulsvik.
g. II m. Aase Paalsdt., + ca. 1595. 4 barn i annet ekteskap.
5. Clemet Jonsen Oppegård, f. ca. 1575, + før 1632.
Bonde, selveier, Oppegård i Soknedalen. Lagrettemann. Hva hans hustru het vites ikke. 5 barn.
6. Elling Clemetsen Oppegård, f. 1604, + 1696.
Bonde, selveier, Oppegård. Lensmann i Lunder.

G.m. I Inger Andersdt. 7 barn i første ekteskap.

7. Helge Ellingsen Berg, f. 1629, + 1711.
Bonde, selveier, øvre Berg i Soknedalen. G.m. Rønnaug Eriksdt. Sleviken fra Krødsherad, f. 1637, + 1714.
Helge ble i ung alder leilending på øvre Berg, som da tilhørte Lunder kirke. Men ved skjøte dat. 9. september 1672, tinglest 16. september 1681, utstedt til ham på kongens vegne av fogd Christen Christensen, ble han eier av garden, skyld 3 sold med byksel. Han bodde på øvre Berg til sin død. I 1697 innløser han sine søskens arveparter i Oppegård og nedre Veme, og i 1703 stevner han sin bror, Paul Ellingsen, til å fravike den 1/3 av Oppegård som han bruker. Foruten sine 2/3 av Oppegård eide Helge Ellingsen også Enger med Aure, Solhaug (nå Høghaug) og Bårnås. Bårnås kjøpte han 30. mai 1703 av Nicolay Sibbern. I 1703 solgte han sin gård nedre Veme med underliggende husmannsplass Kvernvolden og halvdelen av Vemefossen, med kvernstø på østsiden av fossen, til Torsten Narvesen Veme.
Rønnaugs slekt kan føres tilbake til Truls Eriksen Sleviken som levde på Sleviken i Krødsherad i siste halvdel av 1500-tallet. Rønnaug og Helge hadde 9 barn, og nr. 5 i

denne barneflokk, Elling Helgesen Baarnaas, regnes som stamfar for den senere Vaagaardsslekten. Barna er:

- a) Povel Helgesen Oppegaard, f. 1663, + 1748, g.m. Berthe Jonsdt., nedre Berg i Soknedalen. Povel overtok Oppegård og var en tid lensmann i Lunder. 7 barn.
 - b) Ole Helgesen Hallingby, f. 1664, + 1733, g.m. enken Inger Larsdt Hval. Han er stamfar for Hallingbyslekten. 3 barn.
 - c) Gunhild Helgesdt., f. 1667, + 1729, g.m. Gunder Jonsen Berg på nedre Berg i Soknedalen, f. 1658, + 1730.
 - d) Anders Helgesen Lundesgaard, f. 1669, + 1750, gift I med Barbro Kolbjørnsdt. Green fra Krødsherad, II med Siri Bjørnsdt. Sønsteby fra Flå, og III med Aase Ellingsdt. Hjelmerud fra Soknedalen. Anders kjøpte nedre Lundesgård i 1702, og siden har denne gård tilhørt hans etterkommere.
 - e) Elling Helgesen Baarnaas, f. 1681, + 1752, g.m. Tore Ellingsdt. Rishovd fra Krødsherad, f. 1680, + 1754. 7 barn.
 - f) Erik Helgesen Hval, f. 1686, + 1769, g.m. Marit Pedersdt. Hval, f. 1690, + 1769.
 - g) Kiersti Helgesdt. g.m. Clemet Olsen Hovland i Soknedalen.
 - h) Aase Helgesdt., + 1732, g.m. Steinar Helgesen Sole fra Eggedal, bodde på nedre Nore i Krødsherad. Hans slekt kan føres tilbake til 1528.
 - i) Sidsel Helgesdt., trolovet 1705 og g.m. Kittil Hansen Gundhus på Modum.
8. Elling Helgesen Baarnaas, f. 1681, + 1752. Bonde, selveier, Bårnås i Soknedalen. G.m. Tore Ellingsdt. Rishovd, f. 1680, + 1754. Elling arvet Bårnås etter sin far. Han og Tore hadde 7 barn, 5 piker og 2 gutter. Den eldste sønnen Elling ble g.m. Rønnaug Gulbrandsdt., antakelig fra Grønvold, og ble eier av Bårnås og Grønvold. Den yngste sønnen Helge, også g.m. Rønnaug Gulbrandsdt., hun antakelig fra Fjøsvisa i Ådal, ble eier av Vågård. Av døtrene ble Rønnaug g.m. Iver Olsen Redalen eller Green i Krødsherad, Gunhild g.m. Jon Helgesen Krogsrud i Soknedalen, Sidsel g.m. Helge Olsen Oppegaard og Karen g.m. Helge Pedersen Øst-Veme. Tore kom fra Rishovd i Krødsherad, hvor hennes farfar er nevnt som oppsitter allerede i 1645. Han eide ikke noe i Rishovd, men derimot eide han jordegods i Ørpen i Krødsherad. Hun kom fra et velstående hjem, hennes far, Elling Trondsen Rishovd, nevnes som litt av en «gauve».
9. Helge Ellingsen Vaagaard, f. 1719 på Bårnås, + 1791 på Vågård. Bonde, selveier. Vågård i Ullerålsfjerdings.
- G. 1746 m. Rønnaug Gulbrandsdt., kanskje datter av Gulbrand Simensen Fjøsvisa, som det er skifte etter i 1751. Helge var i 1746 «soldat ved Livcompagniet» og mulig i tjeneste hos farbroren Erik Helgesen Hval. De første år av sitt ekteskap bodde Helge på Grønvold. Han var da 14. oktober 1752 med farbroren på kjøp av Vågård, som han overtok som eneier i 1754. Erik Hval og hans hustru, som ikke hadde livsarvinger, hadde innsatt Helge som arving og overdro ham garden. I ekteskapet med Rønnaug hadde Helge Vaagaard 2 sønner og 3 døtre. Sønnene var Elling og Gulbrand, døtrene var Tore (Tora) g.m. Vegger Alme, Anne g.m. Ole Rishovd, og Randi g.m. Daniel Hafnor (Frøshaug). I 1791/92 holdtes skifte etter Helge Ellingsen. Hans hustru og barn var da i live. På skiftet ble Vågård taksert for 1800 riksdaler, og for dette beløpet ble garden utlagt eldste sønn, Elling Baarnaas. Etter skiftet overtok Elling Baarnaas farsgarden Vågård. Han var ved giftermål kommet til Bårnås og flyttet dit. Nå flyttet han tilbake til Vågård og kalte seg seinere Elling Vaagaard.
10. Elling Helgesen Vaagaard, f. 1749 på Grønvold, + 1817 på Vågård. Bonde, selveier, Vågård. Han overtok garden ved skjøte av 22. desember 1792. G. 1775 m. Marthe Paulsdt. Baarnaas, enke etter Elling Ellingsen Baarnaas den yngre. Hun var fra Oppegård. Elling Vaagaard og Marthe hadde 5 barn, hvorav 2 sønner og 1 datter nådde voksen alder. Sønnene var Helge og Erik, og datteren Rønnaug ble g.m. Erik Christoffer-

Øvre Vågård.

sen Heen, og seinere som enke med Anders Hansen Bye.

I 1807 overdro Elling Vaagaard ved skjøte og for 3000 riksdaler Vågård til sin eldste dalevende sønn Helge, men forbeholdt seg bruken av garden så lenge han fant det for godt. Han fortsatte antakelig å bruke garden en tid, for først i 1815 opprettet han livørekontrakt med sønnen.

11. Helge Ellingsen Vaagaard, f. 27. januar 1781 på Bårnås, + 25. mars 1817 på Vågård. Bonde, selveier, Vågård. Eidsvollsmann. G. 13. februar 1812 m. Anne Eriksdt. Kihle, f. 1786, + 1863.

Helge Ellingsen Vaagaard møtte i 1814 i Riksforsamlingen på Eidsvoll som 2. deputert fra Nordenfjeldske infanteriregiment, hvortil Det ringerikske kompani, hvor han var musketer, hørte. Han hadde 3 sønner og 1 datter:

- a) Erik Vaagaard, f. 1812, + 1859, gardbruker på Vågård, g.m. Anne Christine Elisabeth Bjøre fra Krødsherad. Ingen barn.
- b) Elling Vaagaard, f. 1813, + 1890. Sakfører. Eier og bruker av Vågård fra 1871, da han kjøpte garden av sin svigerinne, enken etter Erik Vaagaard. Elling var g.m. Maren Johanne Holmboe, datter

av sorenskriver J. G. Holmboe, hos hvem Elling hadde vært fullmektig. 5 barn.

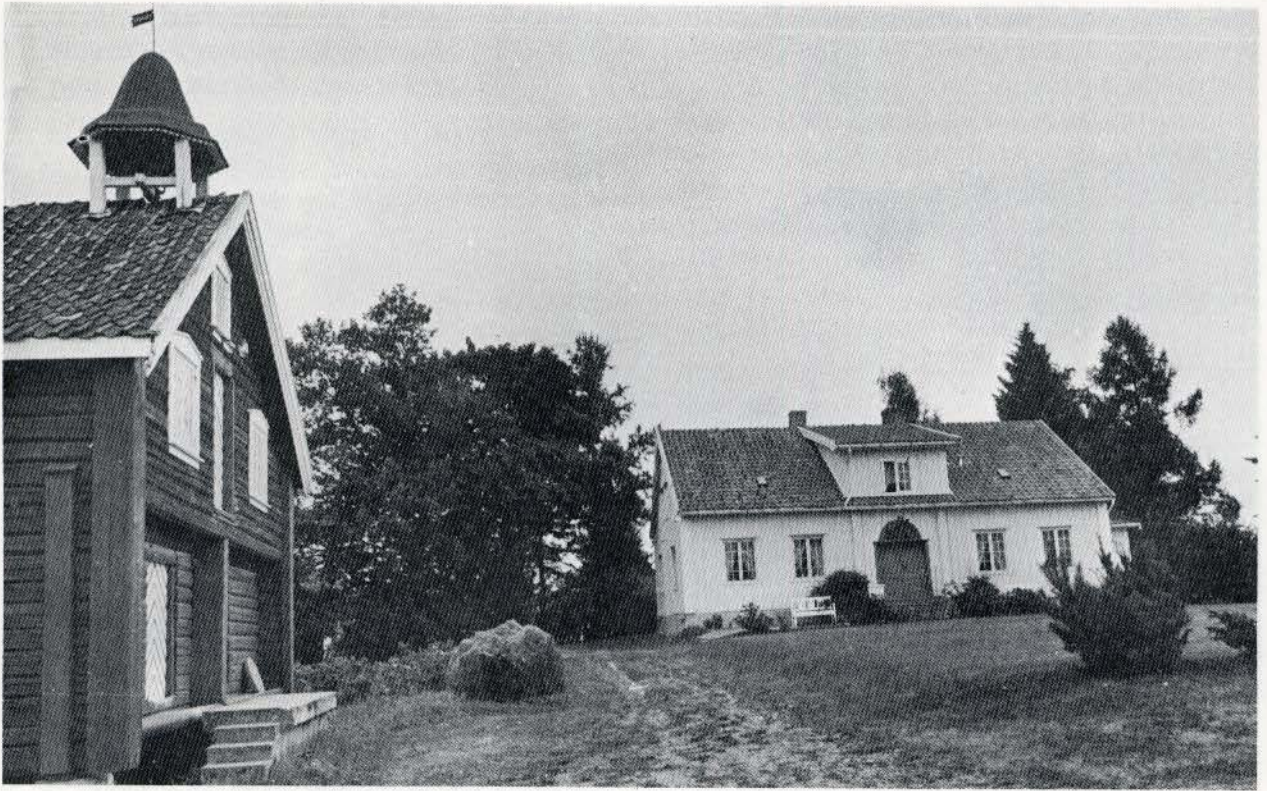
- c) Marthe Vaagaard, f. 1815, + 1848, g.m. sitt søskenbarn. Christopher Eriksen Heen. 3 barn.
- d) Ole Vaagaard, f. 1816, + 1881, kjøpmann i Drammen, g.m. Anne Caroline Fougner. Ingen barn.

Enken etter Helge Ellingsen Vaagaard, Anne Eriksdt. Kihle, ble i 1819 g.m. Gulbrand Olsen Wager, f. 1785, + 1839. Han var fra vestre Vaker i Norderhov. De hadde 3 sønner og 1 datter og har stor etterslekt. Gulbrand Wager antok Waagaard som familienavn, og likeså hans etterkommere.

Gulbrand Waagaard solgte i 1838 Vågård til sin stesønn, Erik Vaagaard. Dennes enke solgte i 1871 garden til sin manns bror, ovennevnte Elling Helgesen Vaagaard, og Gulbrand Waagaards sønn og Ellings halvbror, Ole Gulbrandsen Waagaard. Ole bodde da på søndre Haugsrud i Begnadalen, som faren hadde kjøpt i 1835.

Elling, som også hadde arvet et av de tre brukene Marigård (Kihle-Marigård) av sin mor, og Ole, som sammen med Elling etterhvert hadde kjøpt opp det innvendige

Fortsettes side 34

Solberg på Tyristrand

ARNFINN SYVERTSEN

Ca. 3000 år f. Kr. brer kunnskapen seg om jorddyrking i vårt land. Det førte med seg en endring i religion. De gamle jeger- og samlefolkene hadde ikke i sin eksistens bruk for solen. Men det hadde mennesker som levde av jordbruk og fedrift. Uten den varmende solen ble det «svelt ihel» for jordbrukende mennesker.

Solen måtte ha en veldig makt, trodde man. Heldigvis hadde man midler til å blidgjøre solen og få del i dens makt. Det skjedde ved ofringer, bålbrekking og ved å gå i prosesjoner opp på nærliggende høyder. Blant germanske folk i Europa kan vi følge solkult på slike frittliggende solberg langt tilbake i tiden før Kristus.

Etter hvert som det vokste fram bygdesamfunn i landet vårt, utviklet det seg en of-

fentlig dyrking av solen på slike nærliggende høyder.

Hvis vi på et kart avmerker alle Solberggårdene, vil vi oppdage at de ligger i folkerike og tidlig utviklede bygder i landet vårt. Vi vil også se den regelmessige avstand på ca. 12 km. mellom dem. Dette sansynliggjør at hvert solbergområde utgjorde en samlet avgrenset menighet med faste grenser mot andre solbergområder.

Man forsøkte mest mulig å plassere Solberget på vestsiden av den sentrale bygdekjernen. Grunnen til det var at når solen sto opp i øst, ville solstrålene først treffe solberget.

Dette gjelder også Solberg på Tyristrand. I hundrevis av år var Solberg ingen gård, men det viktigste helligstedet på hele Ringerike.

Dette område er så stort at vi skulle vente også et Solberg i Norderhov. Når det ikke ble slik, kan grunnen være at Solberg på Tyristrand innen en forholdsvis kort tid utviklet seg til et dominerende religiøst sentrum, en «Helligbygd» eller «kultbygd» som blokkerte oppkomsten av et annet Solberg på Ringerike.

Vi kan nevne at Solbergs dominerende beliggenhet gjorde stedet godt synlig ikke bare fra den vesle bygda Tyristrand, men også fra hele vestsiden av Røyse som i tidlig jordbrukstid var den mest utviklede delen av Ringerike.

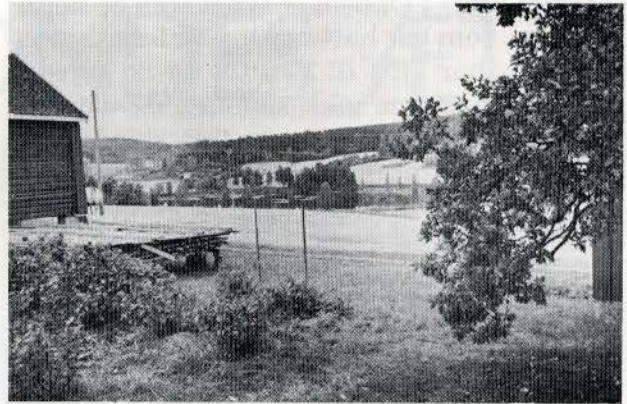
Vi kan anse det som sannsynlig at det fra store deler av Ringerike har kommet folk til Tyristrand for å delta i prosesjonen opp til Solberg så tidlig på midtsommernatten at de samlet kunne møte solen når den dukket opp over åsene nordøst – over mot Hadeland.

Vi vet fra gamle kilder i den germanske kulturkretsen at det foran prosesjonen gikk to lurblåsere. Lurene var av bronse og var svunget oppover og avvekslende til høyre og venstre side. De var lydstemt i forhold til hverandre, og lyden fra e. Disse svære hornene (bort i mot 2 meter) kunne høres på store avstander. Vi vet også at et bilde på solen, en svær blankpusset bronseskive ble båret eller kjørt i prosesjonen på slede eller vogn. Det er rimelig å anta at blant de hellige handlingene som ble utført var også bålrensning. Ilden var jo også hellig, og brenning av bål midtsommernatten som enda er en levende skikk, kan gå tilbake til denne fjerne hedenske tiden.

Når Solberg på Tyristrand sannsynligvis ble anerkjent som en hovedhelligdom for hele Ringeriksområdet, kan det forklares ved den forsterkning av «hellig sted» som Solbergtjernet sikkert kom til å gi.

For jordbrukeren var det ikke bare livsnødvendig å holde seg inne med solen, men også med vannet som ga det like nødvendige regnet. Ofring ved kilder har foregått, og hvis vannkilden lå nær solberget som her, kunne en på prosesjonsrunden også svinge nedover tjernet og gi offer til vann-ånden.

Solbergtjernet hadde dengang vannspeil som lå en meter høyere enn nå. Det betyr at hele det nåværende lavtliggende jordet rundt tjernet dengang var åpent vann eller bløtmyr,

Solbergtjernet.

og den har nådd helt fram til bakken opp til Solberg.

Opplysninger av romerske historieskivere fra tiden rundt Kristi fødsel, forteller at germanerne druknet krigsfanger og dødsdømte forbrytere i myrer.

Men hvis man var i fare, f. eks. ved langvarig dårlig vær, sykdom på feet eller underlegenhet i krig, grep man til å ofre særlig betydningsfulle folk som høvdinger og småkonger.

Myra rundt Solbergtjernet kan inneholde slike myrlik, som det er funnet mange av i Danmark. De fleste er ca. 2000 år gamle, og noen er så godt bevart at en skulle tro at de har ligget i myra bare en kort tid. (Tollundmannen på museet i Silkeborg).

Såvidt jeg vet er det til nå ikke funnet myrlik i Norge. Men på gården Myre i Øvre Eiker fant man under dreneringsarbeide rundt århundreskiftet en hel del knokler. Dessverre ble de ikke tatt vare på. Prøvegravinger i myrområdet rundt Solbergtjernet burde foretaes. Funn av menneskeknokler her ville være det avgjørende bevis for at vi på Tyristrand virkelig har for oss en «kultbygd» fra eldre jernalder.

På mange steder der vi har Solberg, finner vi i nærheten Myre, Oppsal, Hvitsten og et hovnavn. De ligger så nær hverandre at en kan tenke at en prosesjonsveg har knyttet dem sammen. Tyristrand har alle merker på at området en gang i tiden har vært en slik «kultbygd». Vi finner nemlig også her et Oppsal som ligger nær Solberg og myra ved Solbergtjernet.

På Ringerike har vi to Oppsal, nemlig i Heradsbygda nær det gamle opprinnelsesentret på Ve og på Tyristrand.

Ordet «sal» i Oppsal er tydet som et særlig stort hus som har hatt noe med fellesskapet å gjøre. De har blitt til i en tid da de spredte jordbruksflokkene gikk sammen og utviklet sentraliserte bygdeenheter. Det skjedde etter et visst antall enkeltgårder hadde skilt seg ut, og som la grunnlaget for en betydelig folkeøkning. Folkevandringer og røverflokker tvang folk til å bygge borger til felles forsvar av bygda. Tiden da dette skjedde var 300-400-500 årene.

Det ser ut som fellesskapstanken fikk sin første begynnelse med utviklingen av en organisert kult for en større menighet på solber-

gene. Kanskje kan vi da antyde at solberginstitusjonen med offentlige prosesjoner og ofring på et solberg går tilbake til de første århundrer etter Kristi fødsel.

Oppsal ble også en hjørnestein i oppbyggingen av kultbygda på Tyrstrand. På dette stedet foregikk det som hadde å gjøre med det profane fellesskapet i bygda. Ved å trekke også dette stedet inn i den hellige prosesjonsrunden måtte også dette føre til en styrkelse av helligstedet Solberg. Det ble da det siste trinnet i den utvikling som skulle føre den vesle utkantbygda fram til å bli en hovedhelligdom for hele Ringeriksområdet.

Eidsvoldsmannen. . . Fra side 31

av det øvrige Marigård, ble i 1878 enige om å dele Vågård og sine andre omkringliggende eiendommer mellom seg.

Elling ble eier av nedre Vågård med det gamle tun og den gamle bebyggelse. Ole ble eier av øvre Vågård. Tunet ligger hvor Tandbergs-Marigård engang hadde sine hus.

Da Elling Helgesen Vaagaard døde i 1890, kom nedre Vågård etter skifte over til hans eneste sønn, Joachim Andreas Holmboe Vaagaard, f. 1850, + 1907. Joachim Vaagaard var g.m. Inga Wessel, men hadde ingen barn, og slekten døde ut på mannsiden. Han eide garden i årene 1892 til 1905, da solgte han den til en søstersønn, arkitekt Carl Alme. Alme eide garden til i 1916, da den ble solgt og gikk ut av ætten. På kvinnesiden lever fremdeles medlemmer av den gamle Vaagaardsslekten. Av Elling Vaagaards døtre ble den eldste, Anne Johanne Vaagaard, g.m. sorenskriver Johan Alme, + 1896. Datteren Helga Marie Vaagaard ble g.m. professor dr. med. Max Sanger i Leipzig, + 1903. I begge ekteskap er det barn, hvorav enkelte bor i utlandet.

Etterkommere etter Eidsvollsmannen Helge Ellingsen Vaagaard lever i dag bl.a. på søndre Hen i Ådal (familien Heen), på Hovland i Soknedalen (familien Rognerud) og på Rud i Soknedalen (familien Berg).

Bonde på Nedre Vågård er i dag Hans Tollef Solberg, hvis farfar Hans Solberg kjøpte garden i 1923.

På øvre Vågård satt etterkommere etter Gulbrand Waagaard (Wager) til i 1930, da Thorkild Waagaard solgte garden til Johan Nordahl Brun. Garden eies i dag av Johan Nordahl Brun jr.

Slekten etter Gulbrand Waagaard sitter i dag bl.a. på nordre Hen og nordre Lunde i Ådal.

Kilder:

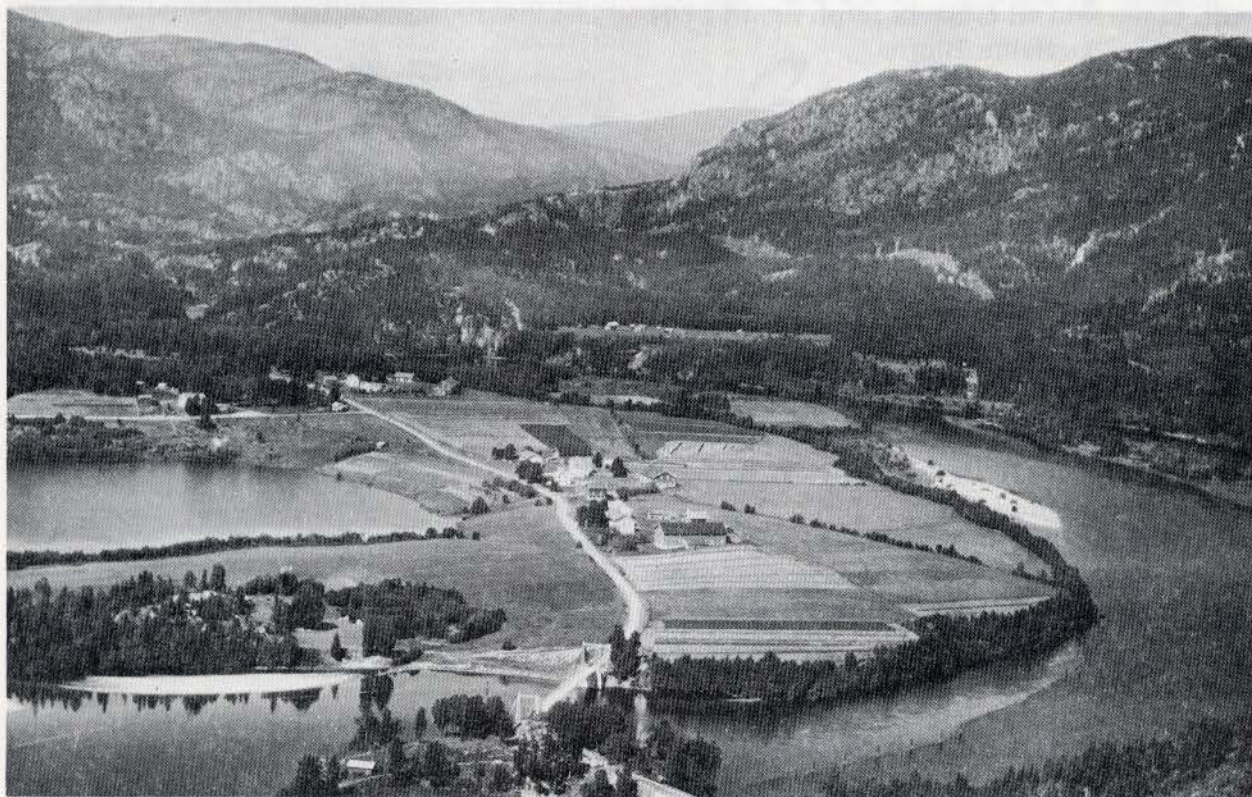
E. F. Halvorsen: Personlige meddelelser. Riksforsamlingens forhandlinger, utgitt 1914, bd. I og II.

A. Lagesen: Ringerikske slekter, bd. II.

E. Bjørke: Oppegård i Lunder.

O. K. Opsahl: Oppegård gårdshistorie. Ringerikes Blad 1908.

SIGURD BONDES ÆTT

Gulsvik i Flå.

BOTOLV BAKLIEN

RINGERIKE 1976 hadde en ypperlig artikkel med ovenstående tittel.

Artikkelen omfattet Sigurd Bonde og hans **etterkommere**, særlig den etterslekten som kom til Ringerike. I Riksarkivet finnes imidlertid atskillig flere middelalderdiplomer vedr. Gulsvik enn de som er nevnt i RINGERIKE 1976. Det skulle derfor være mulig å komme noen generasjoner lengre tilbake, d.v.s. få med noen av Sigurd Bondes forfedre. En bør da være merksam på at jo lengre tilbake vi går her, desto snauere blir kildene, og desto større er mulighetene for feiltolkninger.

I det digre 21-binds verket Diplomatarium Norvegicum (DN) finnes ca. 20 middelalderdiplom fra Flå. I flertallet av disse er gården Gulsvik og folkene der nevnt. Det eldste av diplomene vedr. Gulsvik er nr. 16 i DN bind 10

side 21. Det er datert 17. okt. 1325. P.g.a. alle disse diplomene er trolig Gulsvik-slekten den ættegrenen innenfor Hallingdals-regionen vi kan følge lengst tilbake i tiden. De fleste av oss som har ætterøttene våre i Hallingdal, kommer på et eller annet tidspunkt inn i Gulsvik-slekten. Det samme kan trolig sies om tusenvis av ringerikinger i dag.

Det er utarbeidet mange stamtavler og anelister med Sigurd Bonde på Gulsvik som stamfar. Sigurd måtte være født i det første 10-år etter 1400. Med grunnlag i diplomene kan vi trolig følge denne slektsgrenen med tilnærmet sikkerhet bortimot 150 år lengre tilbake i tiden. Stamtavlen vil da se slik ut:

1. ÆTTLEDD

Hallvard (på Gulsvik?). Trolig født i 1260- eller 1270-årene.

Hallvard er ikke nevnt i noe diplom. Sønn: Sigurd.

2. ÆTTLEDD

Sigurd Hallvardson Gulsvik. Trolig født i 1290-årene. Sigurd Hallvardson er nevnt i det eldste Gulsvik-diplomet, datert 17. okt. 1325 vedr. heimrasta til Gulsvik (dipl. nr. 16 i DN bd. 10 side 21). Sønn: Bjørn.

3. ÆTTLEDD

Bjørn Sigurdson Gulsvik. Trolig født i 1340-årene. Av hans barn kjenner vi:

a) Sigurd Bjørnson Bonde på Gulsvik, se nedenfor.

b) Hallvard Bjørnson. Han var gift mesd datter til Hallvard Eysteinson på Ringnes i Krødshe-rad, og han arvet Ringnes fra svigermoren Helga (dipl. nr. 338 i DN bd. 21, side 259, datert 4. april 1433, og dipl. nr. 149 i DN bd. 13, s. 124, datert 26. juli 1483). De tre Hallvard-sønnene Kjetil, Gjermund og Bjørn deltok i skiftet etter farbroren Sigurd Bonde den 7. febr. 1482. Sigurd Bjørnson Bonde på Gulsvik, født etter 1400. Skifte 7. febr. 1482 (dipl. nr. 963, DN bd. 3 s. 681). Sigurd var gift med:

Unna Vebjørnsdtr. Hun levde ved skiftet i 1482.

Trolig er det Sigurd Bonde som 20. juni 1463 er skreven «Sigurde Biorsson, suorne logreto» (Sigurd Bjørnson, svoren lagrettemann) i dipl. nr. 130 i DN bd. 13 s. 98. Diplomet gjalt salg av Tollefsrud o. fl. gårder.

Sigurd Bonde eide Gulsvik-godset udelt. Med sine 80-90.000 dekar var nok dette et av de største jordegods i Hallingdal den tiden, kanskje det største.

Barna til Sigurd Bonde og Unna Vebjørnsdtr.:

a) Guttorm Sigurdson Bonde på Gulsvik, trolig født i 1450- eller 1460-årene.

b) Torgunn Sigurdsdtr. Hun fikk gods i Roppe, var gift med Erlend, og hadde sønnen Helge Erlendson. Ca 1510 solgte Torgunn, med sønnens samtykke, sitt gods i Roppe til broren Guttorm Sigurdson (dipl. nr. 728 i DN bd. 21 s. 551, udatert men skrevet i mars/april mellom 1510 og 1520).

Fogden Iver Wiel, født 20. mai 1711, død 9. mai 1756, nevner i 1743 i sin BESKRIVELSE OVER RINGERIGE OG HALLINGDAHLENS FOGDERIE side 169:

«Gaarden Gulsvig har og Ejende paa den nordre Side af Elven, hvor Husene i forrige Tider skal have staaet paa et Sted kaldet

Roppe, paa hvilket Sted der fortællles at en rig Frue skal have boet, som af Stedet blev kaldet Roppe-Fruen. Hun skal have ejet det halve af Flaa Annexsogn, og beskrive Bønderne hender Pragt deraf, at hun kjørte med Elsdyr. Det er troligt, at foromrørte Capel er opbyggt af hende til Commoditet for hendes Andagt».

Om «Roppe-Fruen» er identisk med Torgunn Sigurdsdtr. vet vi ikke, men det er høyst sannsynlig at Sigurd Bondes datter var «en rig Frue». Roppe ble senere lagt inn under Gulsvik igjen (dipl. nr. 763, DN bd. 10, s. 826, 27. mars 1563).

c) Trolig hadde Sigurd og Unna en sønn til, nemlig Erlend. Erlend Sigurdson fikk etter farens gods i Trommald. Erlend er nevnt i en grensesak mellom Trommald og prestebolet (dipl. nr. 125 i DN bd. 15, s. 103, 21. febr. 1499?). M.h.t. den delen av Sigurd Bondes etterslekt som spredte seg over Ringerike, vises til artikkelen i heftet «Ringerike» for 1976.

Mange av oss som har ætterøttene våre i øvre Hallingdal, har hele tre av Gulsvikbarna, som ble gifte til Ål, på våre anelister. Jeg vil gjerne nevne disse tre her:

1. Ingrid Jonsdtr. Gulsvik født ca. 1575, døde etter 1647. Hun ble først gift med Torstein Larsson Sata, Ål, han døde ca. 1600. De eide Nos (Aslaks-garden), og fikk barna Embrikk, Åse og Gunnbjørg. Ingrid ble oppattgift med Ola Syverson Nos (Jørgens-garden) født ca. 1560, døde før 1629. I tillegg til de to store Nos-gardene kjøpte de også Reinton i Hol. Ingrid og Ola fikk sønnene Syver, Knut og Jon. Sigurd Bonde og Unna Vebjørnsdtr. var Ingrids tippoldeforeldre.

2. Torand Guttormsdtr. Gulsvik født i 1590-årene, gift med Asle Syverson Loksenga Nos født på Rime. Torand var oppkalt etter sin farmor Torand Halvorsdtr. som døde på Gulsvik ca. 1582. Asle og Torand på Loksengard fikk tre sønner og 18 barnebarn, og en sær stor etterslekt. Torand-navnet holder seg enda på Ål i ubrotne oppkallingsrekker som går tilbake til 1550-årenes Gulsvik.

Sigurd Bonde og Unna Vebjørnsdtr. var Torands tipp-tippoldeforeldre.

3. Jon Jonson Gulsvik født ca. 1625, døde 1693, giftet seg med Guri Syversdtr. Sundre i Ål. De eide øvre Sundre med Myren, og fikk barna

Han farbror Gudbrand å je . . .

GUNHILD HAGEN

Vi er to av de siste handverkera som gikk gardimellom i Viker-grenna. Nå er farbror Gudbrand 90 år, og nesten like sprek. Det er Gunhild Hagen som her vil fortelle litt om Gudbrand Opperud og hans farverike liv.

Gudbrand er av den beinharde og sagnom-suste «Kølabrennerslekta» med stamfedre fra Gøplerud i Hedalen, som levde på 1700-tallet.

Gudbrand er sønn av Berthe Andersdatter Simensrud og Kristian Gudbrandsen Opperud. Gudbrand er født på Klemmetsrud i Hedalen den 24. februar 1891. Hans foreldre kjøpte Klemmetsrud og bodde der i 12 år. Men lengselen til Ådalen ble for stor, så det ble i nordre Helgestuen i Viker at Gudbrand vokste opp. «Je er glad for at je fekk vokse opp og bu her», sier han.

Gudbrand har vært en tusenkunstner hele sitt liv. Mange slags handverk har han mestret og mange slags arbeid har han hatt. Han har utført den fineste møbeltapetsering og dekormaling, og både innendørs og utendørs husmaling. Han lærte seg å garve skinn, og han sydde de fineste saueskinnspluser. I sine yngre år var Gudbrand handelsbetjent. Skomakerarbeide var vel kanskje hovedyrket ved

siden av malingen. I tillegg er han en av bygdas muntlige forfattere. Hans fortellerkunst er viden kjent.

«Det hendte titt og ofte at vi møttes på gardene i grenna, han med malerkoster og malerpøser, jeg med syposen under armen. Når han fortalte om sine og andres opplevelser kunne det bli så morsomt og interessant at vi glemte både tid og sted.» Allerede mens Gudbrand gikk på skolen var han med far sin og lærte skomakerarbeide. Han var med rundt på gårdene, her ble det også mye salmakerarbeide både nytt og gammelt. Alt som hadde med skinn og lær å gjøre, arbeidet de med.

Faren døde da Gudbrand var svært ung. Så det ble til at han fikk være med skomakeren Jens Jonsrud en tid. Det ble på samme måten, noe arbeide hjemme og andre ganger måtte de dra rundt i grenna.

Det var nok mange som ville ha en slik flink handverker i fast arbeide, men det ble Gud-

Det blir nok mange som vil lete etter sine navn på det store slektstreet til Gudbrand. Det er Per Goplerud i Hedalen, som må få æren av at «Kølabrennerslekta» er blitt så godt kjent her.

brand Viker som dro det lengste strået. På Viker fikk Gudbrand eget rom for seg og den gamle skomakermaskinen etter faren. Innimellom det faste arbeidet på gården fikk Gudbrand ta det skomakerarbeidet han selv ville. Det ble en liten ekstra skilling på det.

Det var mye arbeide på gården om sommeren og om vinteren ble det tømmerkjøring. Det ble drevet mye fiske som var både trivelig og moro. Om våren ble det mange dagers våronn, og gjerdingen nede på gården og oppe på seteren krevde mye tid.

Det ble mange fine turer i skog og fjell når hestesleppet skulle foregå. De gikk over fjellet til Vidalen og slapp hestene der. Det var en drøy marsj fram og tilbake. Men verre kunne det bli når hestene skulle hentes hjem til slåtten. Det hendte ofte de måtte gå til Nes eller helt til Storrustedammen i Hedalen for å finne hestene igjen.

Engang etter slåtten skulle Gudbrand og en kar til gå med to hester og prøve å få dem sammen med det store hestefølget på fjellet igjen. De gikk fra Viker grytidlig om morgenen over til Vidalen. Her fant de ikke de andre hestene slik de hadde håpet. Så dro de nordover fjellet til Treknatta, og litt lenger i nord fikk de høre hestebjellene. «Vi var glade når vi kunne begynne å gå fjellet sørover mot Vikersetra igjen da. Det ble en lang marsj, vi var ikke på gården igjen før ved midnattsleite», sier Gudbrand. Når vi spør om de var støle og slitne dagen etter ler Gudbrand. «Å, nei da. Vi reiste til Oslo dagen etter.» Det var en stor opplevelse å få reise helt til Oslo på den tida, men lettvent var det ikke. De tok båten til Hen og toget videre til storbyen.

Det var mye slags arbeide på gården om vinteren ved siden av tømmerkjøringen. Treskinga foregikk også om vinteren da. Det var ikke lettvent å få laget mjøl heller. Når de

skulle på mølla reiste Gudbrand tidlig om morgenen og kom ikke til Hen før det ble mørkt. En slik tur til mølla tok to dager.

Gudbrand som alltid har vært glad i arbeidet syntes det var spesielt moro å sitte ved den gamle skomakermaskinen. Han forteller at de første skoa han laga var et par barnesko. «Je laga fine knappestøvler til damer og je.» Gudbrand ler og minnes mange rare episoder.

Det var engang en Ådøling med særs store bein, som så nødvendig skulle hatt nye sko. Det var vinterstid og stakkaren var barbeint. Det fantes ikke så store sko å få kjøpt i butikken. Martin Ringerud på Ringen Landhandleri skrev inn til fabrikken og ba dem sende de største herrelærskoa de hadde. Spenningen var stor når pakka kom, men skoa var altfor små. Da ble Gudbrand spurt om han kunne hjelpe mannen. Jada, Gudbrand syntes dette var en fin oppgave. De kom med ekstra store lester og solid lær. Arbeidet gikk fort og greit det, men når skoa var ferdige ble Gudbrand helt forskrekka. Skoa så nesten ut som båter. «Ja svære var de, men så var det ingen smågutt som skulle ha dem heller», slutter han.

Gudbrand var en godt betrodd mann. Han fikk prøve seg som poståpner og handelsbetjent også. Det var Martin Ringerud som hadde poståpneriet ved siden av landhandleriet. Da Martin skulle tjene sin verneplikt ble Gudbrand budsendt og spurt om han ville være stedfortreder i dette ansvarsfulle yrke. Joda, dette var noe nytt og spennende som han hadde lyst til. Det ble heller ikke eneste gangen han var betjent. Gudbrand fikk også være hos Gutterud på Hen og hos Hagen på Jonsrud. «Det var billigere mat på den tiden, da kostet en kilo feitsild 60 øre og et brød kostet 20 øre». Gudbrand liker å fortelle, og godt husker han. Krambua som butikken gjerne ble kalt, var et koselig møtested. Der hørte Gudbrand mange slags historier, både sanne og mindre sanne. «Noe huser je, og noe har gått i glømmeboka». Gudbrand smiler skøyeraktig.

Gudbrand ble gift med Karen Olsen fra ytre Ådal. De fikk to barn: Kristian og Ruth. De bygde sitt eget hjem, stedet kalte de Krokstad. Det er et vakkert sted nær Sperillen litt nord for Viker kirke.

Gudbrand har drevet mye med husmaling. «Olja var for dyr til å kline på uthusveggene, så det ble mye slags rar maling je brukte». Han

forteller videre hvordan de blandet sammen sildelake, sement og limvatten med oker i. «Det ble ikke noe særlig vakkert, og tungvint var det. Fikk nesten ikke gjort annet enn å røre i målinga. Det var litt tungt i vekt det vi blanda i, men det satt godt på veggen og ga god beskyttelse mot vær og vind». Vrakolje ble brukt, men det ble regna som rene stasen det.

Gudbrand har utført forskjellig slags møbeltapetsering, både sofaer og lenestoler. De gammeldagse springmadrassene laget han så fort og fint som det skulle vært den enkleste handsøm av verden.

Når vi spør hvordan han fikk så fint liv i malinga når han skulle etterligne forskjellige tresorter slik som flammebjørk, mahogny og nøttetre, da svarer Gudbrand at det var svært så lett. Etter at møbelet var sparklet og malt ferdig med den rette bunnfarven, rullet han mønsteret på med et tynt skinn dyppet i en beis han laget av melk eller vann, oker, umbra og andre slags farver.

Men vi skjønner jo at så helt enkelt var det nok ikke. God greie på de forskjellige treslagene måtte han ha, og kanskje enda bedre skjønn på farver. «Vi brukte aldri ferdigblanda måling, je brekket farvene sjøl». Han sier det som det var en enkel dagligdags ting. «Å det var da ingen sak», tilføyer han lunt.

Men den aller største dåden han farbror Gudbrand utførte, var da han reddet Johan Hagen fra den sikre drukningsdød. Det var en vinter i slutten av krigsåra med streng kulde og blank stålis på Sperillen. Johan rendte på sparkstøtting rett i ei råk langt ute på fjorden. Gudbrand og Hans Hagen på Engerodden drev på og satte ut isgarn. Gudbrand fikk høre ropene ute fra råken som var langt unna. Han skjønte med engang hva som var hendt, og grep med seg den lange rajen han brukte til garnsettingen. Han løp så fort det lot seg gjøre på den blanke isen og kom tidsnok fram. Sammen med Ole Viker som også kom til, fikk de reddet Johan. Skjebnen ville det slik, at det ble min ektemann farbror reddet den kalde januardagen på Sperillen for 40 år siden.

Gudbrand var frivillig kirketjener i Viker kirke i mange år etter at han ble eldre. Det var svogeren Anders Haugen som var kirketjener, og han var glad for at Gudbrand kunne være med og ta et tak når det trengtes. Dette var på

den tiden Nils Tingvoll tjenestegjorde som sogneprest i Ådalen. Gudbrand har mange lyse minner fra de stundene han fikk sammen med Karin og Nils Tingvoll oppe ved kirken. Han snakker ofte om dem og regner dem blant sine beste venner.

Ja, Gudbrand har hatt og har mange gode venner. I mange år var han fast følgesvenn for Paul Strande når han ville en tur til fjells. «Det var en god avkobling for meg», sier Gudbrand. «Og riktig koselig hadde vi det». Han minnes disse turene med stor takknemlighet og glede.

Etter at synet har begynt å svikte noe, er lydavisen en meget kjærkommen gave. Når det ikke er altfor glatt og ufremkommelig går han selv bort til storveien til postkassa. På sin 90 årsdag fikk Gudbrand i foræring en fin slektstavle. Dette er en fortegnelse over «Kølabrennerslekta». Det er seks store stamtrær. Dette treet som Gudbrand fikk er Goplerud-slekten. Det er mange hundre grener hvor Gudbrand finner sitt og sin kones navn på en av dem.

På grunn av at synet er noe svakt blir det nok svigerdatteren som må hjelpe ham å lese fra ættetavla. Vi forstår at dette er noe hun ikke har noe imot, da hun også er meget interessert i slektsgranskning.

Lydavisen fra «Ringerikes Blad» er en kjærkommen stemme i stuen hos Gudbrand.

Gudbrand er en flittig kirkegjenger. Han er glad i kirken og den fredelige kirkegården. I mange år har han pyntet og vannet blomster på forskjellige gravplasser. Nå blir det mest til sin kjære hustrus grav han går med vakre blomster og planter. Det har alltid vært gjestfritt i Krokstad. Barn, barnebarn og oldebarn er ofte på besøk. Telefonen er et godt middel for Gudbrand når han vil ha en ekstra prat i ensomme stunder.

Sigurd Bondes ætt Fra side 36

Jon, Per og Ambjørg. Jon-navnet er enda i bruk i Ål og Hol blant etterkommerne av Jon Jonson Sundre/Myren født på Gulsvik. Sigurd Bonde og Unna Vebjørnsdtr. var Jons tipp-tipp-tippoldeforeldre.

I arkivaliene har jeg hittil funnet bare fem menn i Hallingdal med hederstitlen BONDE. Det er de tidligere nevnte Sigurd Bonde på Gulsvik og sønnen Guttorm Bonde, samt Bård Bonde på Roppe i Flå (dipl. nr. 302, DN

bd. I s. 239, datert 13. desbr. 1346), Clemet Bonde på Devegge i Nes i det 14. hundreåret (Iver Wiels bok side 175), og Hallvard Bonde på Stave i Ål (dipl. nr. 99, 100, 101 og 103 i DN bd. 2, daterte 16. august 1309, 11. sept. 1309, 26. mai 1310 og 14. okt. 1310.

Hefte «Ringerikes» redaksjon vil bemerke at hvis det skulle bli sendt inn innlegg om ovenstående artikkel, vil slike bli inntatt i et senere hefte, og også bli sendt forfatteren til uttalelse.

— SIGV. MJØR: —

Det Kongelige Selskab for Norges Vel og datterselskapet

Selskabet for Ringerikes Vel

Da jeg i Heftet Ringerike for 1979 skreiv om lærer August Steinhamar, kjente jeg ikke til hvilket verdifullt skrift «Norderhovs Sogneselskap gjennom 100 år» virkelig var. Skriftet er på 213 sider. Det fortjener å bli minnet om for nåtidens lesere. Fra et så rikt kildekrift bør det hentes stoff til mange artikler. Det samme gjelder 150-års-skriftet som kom i 1960 med Bjarne Bergsund som redaktør.

Det Kongelige Selskab for Norges Vel ble stiftet i 1809 i en av de mest urolige tider i vår historie. Det var den franske keiser Napoleon som den gangen herjet. Tanken hans var å

samle Europas stater under fransk overhøyhet, men Napoleon manglet skip for å komme over til England. – Han tenkte å ta den Norsk-Danske flåten. Dette fikk England rede på. En flåte ble sendt til København. Den bombarderte byen, og den verdifulle norsk-danske flåten ble ført over til England. I harme over dette sluttet kong Fredrik av Danmark seg til Napoleon og erklærte krig både mot England og Sverige. Dermed startet den krigen som fikk navnet 7-årskrigen.

Engelskmennene «stengte hver havn» som det står i Terje Vigen: «I landet var misvekst

Fremvisning på Benterud-stevnet 1981.

og nød», en nød mye verre enn den vi opplevde under både 1. og 2. verdenskrig. En regjeringskommisjon skulle styre Norge. Prins Christian August av Augustenborg ble formann over denne og øverstbefalende for hæren.

Regjeringskommisjonen fikk mye å gjøre. Korn måtte skaffes og flåten gjenreises. Skanser ble bygd, og små kanonbåter gjorde nytte for seg i kampen mot de engelske kryssere. Det verste var at alle tiltak måtte godkjennes fra Danmark. Soldatene manglet både klær, våpen og mat. Og den som gjorde største innsatsen var grev Herman Wedel Jarlsberg. Når han ble for lenge borte på de vågsomme turene sine, trudde folk at han lå på brunnen av Skagerak, noe engelskmennene gjerne ville ha vært vitne til. Grev Wedel ble utnemnt til amtmann i Buskerud 27 år gammel. Han var atskillig heldigere enn Terje Vigen. Han kjøpte korn og kom hjem med dette, og penger skaffet han regjeringskommisjonen.

Samtidig med vanskelighetene til sjøs rykket svenskene inn i Norge og det ble kamper både ved Lier, Høland, Aurskog og ved Trangen. Ja, hvem husker ikke kaptein Dreyer på Stub-

ben? Den norske hær klarte seg godt, så godt at den norske øverstkommanderende, prins Christian August, ved fredsslutningen ble valgt til svensk kronprins. Det var ved avskjeden med han at Selskabet for Norges Vel ble stiftet. Selskapet ble av den kongelige kasse skjenket 2 000 riksdaler og dessuten 1 000 daler i årlige bidrag til gavn for virksomheten.

Det var ikke få lokale avdelinger av selskapet i emning, og her på Ringerike fantes innskrevne medlemmer. Blant medlemmene var det i første rekke embetsmenn og kondisjonerte og noen velstående bønder. Disse var det som startet Selskabet for Ringerikes Vel 6. juni 1810. Lov for Selskapet ble trykt 1812. Det la forpliktelser på medlemmene. Kontingenten skulle være betalt til bestemt tid, og medlemmene ble ilagt bøter dersom de forsømte tillyste møter.

August Steinhamar deler 100 årsperioden frem til 1910 i 3 avsnitt. 1. periode fram til 1814, en av de verste perioder i vår økonomiske historie. Aller verst var det i 1812. Våronna var ikke ferdig før i midten av juni, og frosten kom i slutten av august. På den korte

tida rakk ikke kornet å bli modent. Det resulterte i de verste barkebrødstider. Uorden var det også i pengevesenet. Det ble trykt opp dalere som ingen verdi hadde. En 5 daler var ikke mer verd enn at den ble brukt som fidibus (en sammenfoldet papirstrimmel) til å tenne tobakkpipen med.

I denne vanskelige perioden var det lite Selskapet kunne få utført. Medlemmene meldte seg ut og de viktige oppgavene ble lagt på is til 2. periode. Den varte fra 1831 til 1848. 3. periode varte fra 1864 til 100-års-jubileet i 1910.

«De små notisene»

Et interessant tillegg har Steinhamar til hver periode. Det er de «små notisene» om de mest virksomme medlemmer i hver periode. Disse er korte og velskrevne, og de forteller atskillig både om mennene og samfunnet. Bildestoffet er også noe vi bør være glade for å ha, både av mennene og av gårdene. Mye av dette stoffet er blitt nyttig seinere som lokalstoff i bygdebøker.

Hva Sogneselskapet har strevd med

Det er i første rekke jordbruket Sogneselskapet har gått inn for å forbedre. Jordbruksredskaper som plog, harv og treskemaskiner har Selskapet gjort mye for å gjøre kjent. Det er blitt stillet premier for jorddyrking og for gjødseltilvirkning. Sagbrukene ved Hønefossen forurenset vannet med sagflis. Oppsamling av sagflis kunne gi gjødsel. Det ble sørget for frø av nye kornsorter. Det ble pekt på at kløverfrø kunne bli et nyttig næringsstoff som grisefôr.

Engfrø kom på mote. Det gjorde sitt til at åkerlandet oftere kunne skiftes.

Kvegavlen ble det også gitt opplysning om. Avlsukse ble innkjøpt. Kvegutstillinger kom på mote. De første var på Tandbergmoen, men Sogneselskapet sørget for utstillingsplass på Benterud. Gartner ble tilsatt, og for å gjøre hagevekster kjent, ble torghandelen i Hønefoss opprettet.

Overdådighet i selskapslivet

tok også Selskapet seg av. Det ble bestemt hvilket kvantum både av mat og drikke som skulle nyttes, og for å fremme husfliden ble det bestemt hvordan klesdrakten skulle være båd-

Hestebedømmelse på Benterud-stevnet 1981.

de ved brudevielser, konfirmasjon og dåp. Tjenestepiken Live Guttormsdatter ble premiært fordi hun stod brud i egen tilvirket kledning. Det vakte kongelig oppmerksomhet da Gulbrand Eriksen Tandberg og fruene stilte med den store barneflokk, 18 stykker, mannen og guttene i vadmelsdresser og kvinnene i verkenskjoler av egen produksjon.

Kronprinsessen som også var til stede, likte verkenstoffet så godt, at hun bad om stoff til kjole. Det ble sendt, og et sølvkrus ble sendt Else Marie, eldste datteren. Av aller største betydning var det at Sogneselskapet tok seg av spørsmålet om opprettelsen av Ringerikes Sparebank.

Det virker lite demokratisk at bare embetsmenn og kondisjonerte kunne bære fram så nødvendige ideer til jordbrukets beste. Men det var slik den gangen. Det var jo nesten bare de samme som skapte grunnloven vår i 1814. En så belærende institusjon som Selskapet for Norges Vel måtte ledes av menn som kunne både lese og skrive. Det er bare 100 år siden folkeskolen ble opprettet. Inntil da var Norge et uland på undervisningens område.

«Norderhov Sogneselskap gjennom 100 år» av August Steinhamar, bør ved 200-års-jubileet (det er bare 30 år til det), trykkes om igjen i sin helhet. Likeså bør skje med 150-års-skriftet. Vi har godt av å minnes at gjennom opprettelsen av Sogneselskapets bibliotek er bøndene blitt i stand til å gjøre seg kjent med viktige og nødvendige forsøksordninger. Bokhyllen er også i dag den stige hvorved du blir din overmanns like.

Betraktninger

*Det har i grunnen vært bra å leva
selv om en måtte drive og streva.
Å hei og hå, det måtte jo gå.
Peeng' oppe i trea var ikke å få.*

*Det drømte jeg om den gang jeg var ung.
Å nei, du min kjære den veien var tung.
Fristende var nok den brede vei,
den gamle var best, for deg og for meg.*

*Og årene går så innmari' fort.
Jeg tenker på alt som jeg ikke fikk gjort,
men blås i det triste,
det blir snart på det siste.
Å hei og hå, det må jo gå.
Hvorhen vi da kommer, kan ingen spå.*

CONNIE

Hunstad, «gamleklokkerens gård», i Hole.

Foto: Fredrik C. Hildisch.

Hundstad — Rakkestad

ARNFINN SYVERTSEN

De beste kilder vi rår over når det gjelder opprinnelsen både til våre gårder og bygder, er gårdsnavnene.

Men vitenskapen har ennå ikke maktet å tyde alle de gamle navnene. Eksempler på dette fra Ringerike er Lore, Veme, Viul, Sætrang og flere.

Her skal vi ta for oss de to Ringeriksgårdene Hundstad og Rakkestad og prøve å finne fram til hva som egentlig ligger i de to dunkle forstavelsene «Hund» og Rakke».

De er begge to stad-navn som vi kan tidfeste nokså nøyaktig til 700-800 årene e. Kr. Men på denne tid hadde det i hundrer av år eksistert gårder med artikkelløse korte naturnavn som Nes, Vik og Hol, samt vin og heimnavn. Siden stadnavnene er såpass unge av alder, er de aller fleste tydet. Men det kan ikke sies om våre to navn.

Vi har bare to Hundstad i Norge, og begge ligger i det gamle ringeriksområde, nemlig Hundstad på Hole og Hundstad i Sigdal. Sig-

dal, Krødsherad (Tverrdalene) og Modum var i gammel tid deler av Ringerike, sikkert erobret fra de sterkere og tidligere organiserte sentrumsbygder på Ringerike.

I Sverige var alt på 600 tallet bygder i Uppland organisert i «hund» eller hundare svarende til vårt herred. Uppland var alt da samlet til en enhet under kongeætta ynglingene. De enkelte hund var blitt tatt med våpenmakt, og det var nok nødvendig at det i hvert hund var en kongelig administrasjonsgård, hvor en militær besetning var stasjonert med sin høvedsmann. Man mener at det offisielle navnet på denne mannen var «hund».

Disse gårdene måtte ha mange hus, derfor ble de kalt Huseby, som betyr gården med de mange hus.

Da en gren av ynglingeætta søkte over til Norge for å erobre nytt land her, fulgte denne skipnaden med. Det foregikk i 700 årene. Avdøde riksarkivar Aagout Steinness har påpekt at Husebygårdene viser veien for denne er-

obringen fra Värmland over Solør, Hedemark, Vestfold. Vi har ingen Huseby på Ringerike, men vi vet at Ynglingene også kom hit med Halvdan Svarte. Skipnaden med en fast administrasjonsgård beskyttet av en garnison og en «hund» har de nok holdt fast ved. Og her kommer omsider Hundstad og Rakkestad inn i bildet.

Betegnelsen «hund» om hovedsmannen fulgte vel med, og da er det rimelig at gården hans snart ble kalt Hundstad. Begge de to Hundstad i Hole og i Sigdal er store og sentralt beliggende gårder som vi lett kan tenke oss som høvdingseter.

Vi har oldtidsfunn på begge gårder fra 300 tallet som viser at gårdene har eksistert lenge før Stad-tid, og at de da har hatt andre navn, helst et naturnavn.

Vi må gå ut fra at ynglingekongene krevde avgifter av bondebefolkningen, som måtte føre til at «hunden» ble hatet, og slik ble æresnavnet «hund» et skjelsord, som det er den dag i dag. (Fyllehund, rakkerhund).

Med dette kommer vi over på Rakkestadnavnet. En «raki» på gammelnorsk betydde hund. Rakkestadgårder har vi på flere steder i Sør-Norge, i Østfold og på Romerike, samt på Ringerike og Øvre Eiker.

Vi merker oss at også «raki» er blitt et skjelsord, rakker, rakkerfant.

Vårt Rakkestad i Vegårdsfjerdingsken er ikke av de store og sentrale gårder, men vi skal merke oss at i oldtiden førte en meget viktig fjernvei fra innerst i Steinsfjorden over til Randsfjorden og videre til Hadeland (også ynglingenes område) og Valdres.

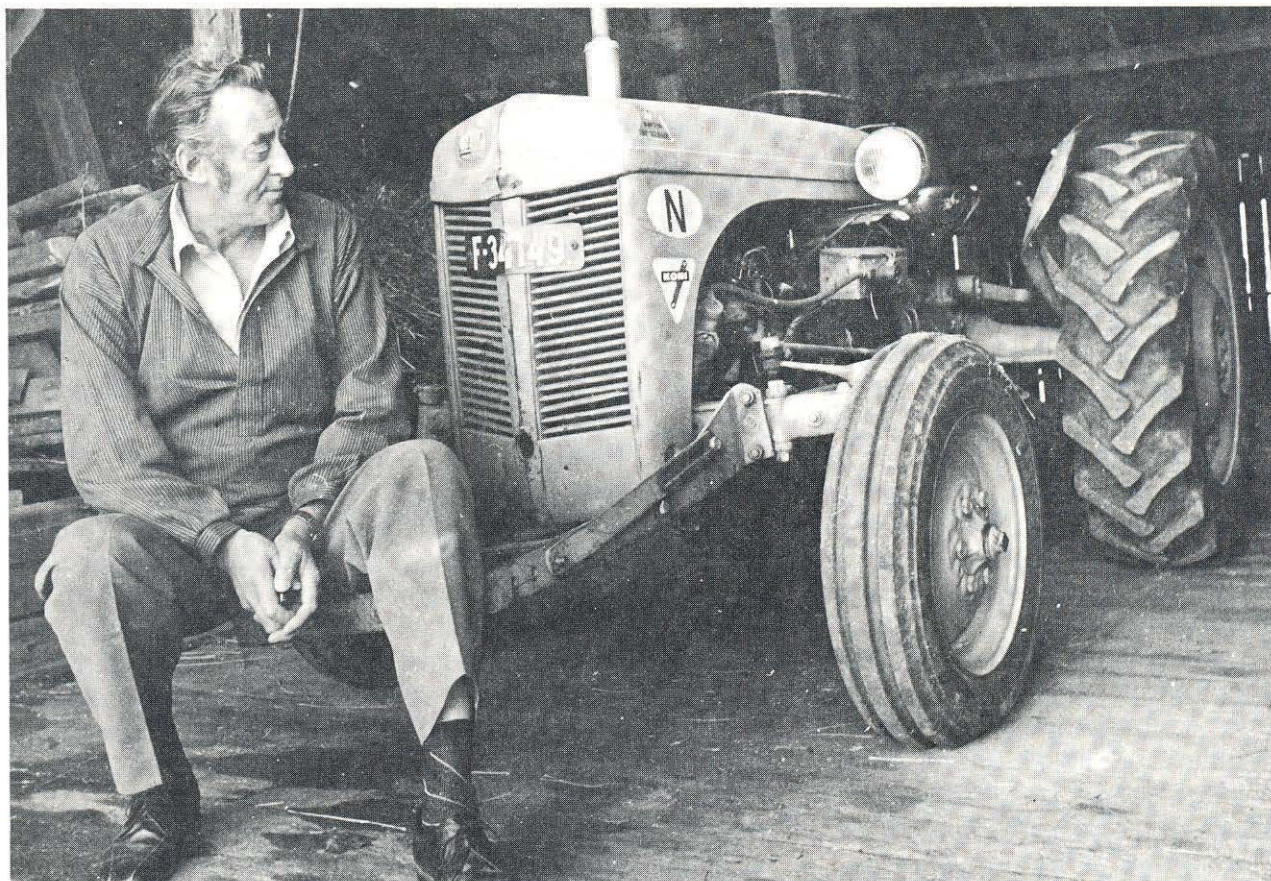
A. Steinnes' som har forsket i dette materiale har påvist at Rakkestadgårder ofte har en ULL-gård i nærheten. Og det stemmer også for vårt Rakkestad. Navneforskeren O. Rygh mener at Ultvet ikke inneholder gudenavnet ULL, men A. Steinnes' iakttagelse viser at kanskje denne gården likevel er et Ull-minne. Dette område av Norderov er jo som en liten grend for seg selv, som vi kan tenke hadde sin helligdom i hedensk tid. Til støtte for dette kan også nevnes at guden Ull fulgte med ynglingene på deres erobringsferd i Norge.

Til slutt må nevnes de merkelige sagn som er knyttet til Hundstadvnavnet, om en hund som ble innsatt som en slags underkonge i underkuede områder etter et mislykket forsøk på å løsrive seg. Det går ut på at maktsenteret Heradsbygda hadde erobret V. Ådal. Som straff

Fortsettes side 48

Øvre Rakstad gård, Vegårdsfjerdingsken.

Oskar Kornbråten ved traktoren.

En avleggs driftsform for småbrukere

SIGV. MJØR

Småbruker Oskar Kornbråten fra Åsa spurte om jeg var villig til å skrive litt om småbrukermaskinlaget i Vegård skolekrets.

En protokoll ble overlevert, og fra denne noterer jeg: Året 1951 hadde Kirkekretsen Bonde og Småbrukerlag innkalt til møte hos Kristian Johnsrud for å drøfte spørsmålet om organisering av et maskinlag for Vegård krets. Det møtte 9 småbrukere, og spørsmålet ble drøftet. Enstemmig ble det vedtatt å danne Maskinlag, og lagets virkeområde skulle være Vegård skolekrets.

Kapitalen ble skaffet til veie ved lån i Driftskredittkassa gjennom Norderhov Driftskredittlag. Kjøpesummen ble delt i like parter på de 11 som sluttet seg til. Driftskassas Normalvedtekter for Maskinlag ble vedtatt med noen tilføyelser. Dermed var Vegård Maskinlag en realitet, og medlemmene gikk til valg.

Til lagets første formann ble valgt Hans Småbråten, som kasserer ble valgt Kristian Johnsrud og som nestformann Gunnar Elviken med Åsmund Ødegård og Oskar Kornbråten som sekretærer og revisorer. Varamann til styret Karl Fjellheim. Det valgte styret skulle

sørge for å skaffe de maskiner det var behov for. Styret skulle også sørge for å sette opp ei rute for Maskinlaget. Det skulle også gi kjørerne beskjed om hvem de skulle kjøre for, utenom medlemmene.

Liknende lag ble det mange av etter annen verdenskrig. Hesteholdet ble mindre etter hvert som flere og flere gikk over til å kjøpe traktorer, og det ble vanskelig å skaffe trekraft for småbrukere. Maskinlag ble en driftsform for mindre jordbrukere.

Det ble kjøpt maskiner: En Ferguson traktor for bensindrif, plog, skålharv, slåmaskinkniv og potetopptager.

Straks meldte seg behovet for maskinhus. Hvert medlem ble pålagt noen sagstokker til materialer. Karl Fjellheim sa seg villig til å beregne materialene, og maskinhuset ble reist ved dugnad.

Årsmøtene bærer bud om flittig frammøte. Hver enkelt hadde jo ansvar for økonomien. Først og fremst gjaldt det å holde maskinene vedlike. Hver høst skulle maskinene oversees av valgte menn. Det skulle sørges for drivstoff og olje til traktoren og sprøytevæske til ugras. Kjørekarene la fram antall timer for våronnkjøring, sprøyting, slått, potetopptaking og høstpløying, og det skulle sørges for nyan-skaffelser av redskaper. I 1958 ble det kjøpt inn ny traktor for dieselen og ny skålharv, en stor utgift, og regnskapet måtte nøye granskes.

Timeprisen både for traktoren og for kjørekaren skulle fastsettes, og endelig skulle det foretas valg for styret for hvert år. Det kunne hope seg opp så mange poster at medlemmene ikke ble ferdige på ei kveldsstund. Det ble ofte mange små timer dagen etter.

Valgene tok ikke så lang tid. Den første formannen, Hans Småbråten, fungerte i 12 år. Da overtok Arne Småbråten. Han fungerte i 14 år, og resten av tida fungerte Åsmund Ødegård. Som kasserer fungerte Kristian Johnsrud i 18 år. Da overtok Sigurd Johnsrud. Han fungerte til laget ble avviklet. Som revisorer og sekretærer fungerte Åsmund Ødegård, Oskar Kornbråten og Ole Håkonsen.

Det lakkete mot andre tider med nyere og bedre former for småbrukerne. Det var ikke bare Maskinlaget i Vegård skolekrets som ble nedlagt. De litt større bruk ønsket egne maskiner og redskaper. Dermed slapp de i godværsdager å vente på traktoren og kjørekaren. De mindre bruk kunne skaffe seg mere tidhøvelige redskaper og dermed ble de mere sjøls-tendige.

Siste møtet i Vegårds Maskinlag ble holdt 7/6 1980.

Da var heile maskinparken avviklet. Regnskapet viste da at Maskinlaget hadde en sum til deling på 39 424 kroner. Et medlem hadde tidligere skilt lag. Summen ble å dele på ti.

Vegård Maskinlag fungerte nær inn på 30 år.

Hundstad — Rakkestad *Fra side 46*

for et mislykket opprør ble det sendt en hund til Ringerud som bygdefolket måtte oppvarte og ære som den var en konge, altså en hån og forakt.

En forklaring på disse merkelige «hundekongene» er vel at senere tider har misforstått ordet «hund» og tydet det som om det virkelig dreide seg om dyret hund.

Gamle sagn har ofte en kjerne av sannhet. Og kjernen her er vel at høvdingene på Ve-Veien har vært uvanlig mektige. Det kan forstås ut fra de mange, også i rikssammenheng, over-dådig rikt utstyrte storgraver på Ve-Veien. Daterbare funn i disse gravene viser at dette stedets storhetstid var i 400 årene. Og vi vet fra flere kilder at denne tiden var en storhandels-

tid i hele Skandinavia. Det er her tale om en fjernhandel som strakte seg helt inn i det indre fjell-Norge.

Det var viktig at man sikret seg handelsveiene ved å erobre støttepunkter. Ved Sperillen måtte man ha et slikt støttepunkt hvor det satt folk fra senteret. Rudnavnet Ringerud kan ikke tenkes å ha vært en slik stasjon. Hvis et slikt støttepunkt har eksistert langs Sperillen i folkevandringstid, må det ha vært Viken, og det av flere grunner. Viken er et eldgammelt naturnavn som er gitt ut fra ferdsel på innsjøen. Videre har vi de mange gravhaugene her, og at gården ble kirkested i mellomalderen. Dette stedet har over seg en dâm av fjern oldtid som ingen andre steder langs Sperillen.

August Steinhamar:

«Tiden er gaat som et dikt»

Sølvbryllupssang den 20. juli 1915

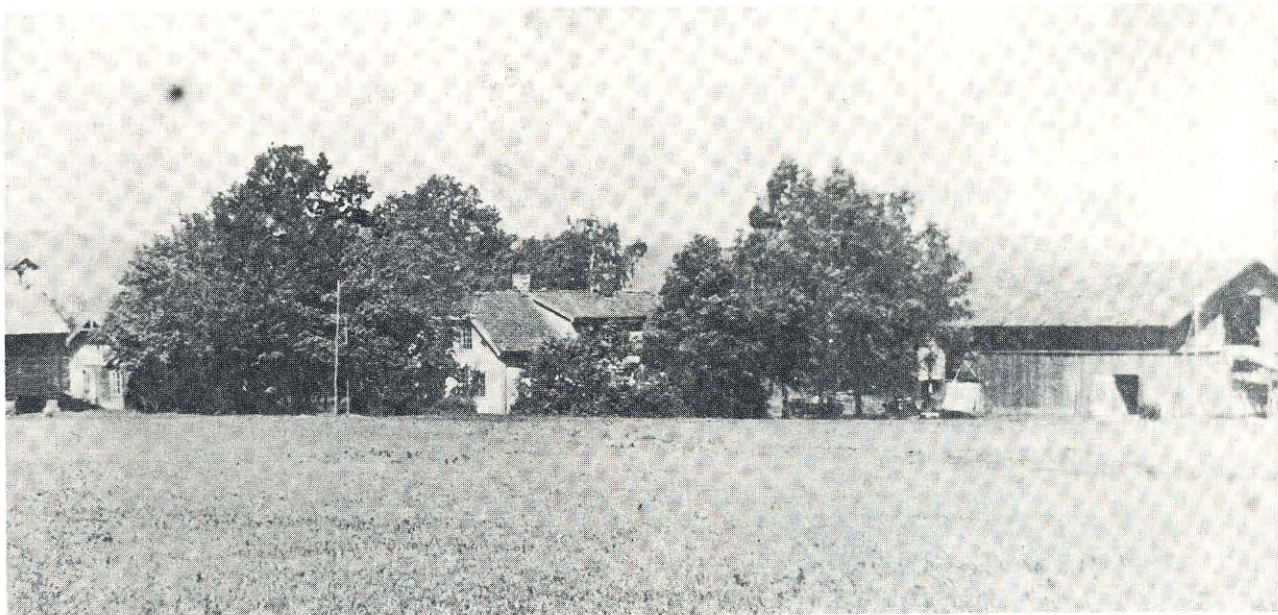
Med glæde gav bruden
mig ærlig sin vilje,
sin haand og sit hjerte, sit ja.
Da stod hun i gulhvitt,
en svaiende lilje,
men sterk i sin lengsel alt da.
Jeg mindes hin dag
med roser saa mange,
de rødmende flag
og de festlige sange.
Og tiden er gaat som et dikt.

Hun livsstriden møtte
med tro i sit øie,
hun lettet mig dages kaar.
Og livshaap hun fødte,
tok vekst av sin møie,
hun styrket min stilling hvert aar.
Naar fattigdom trykket,
da bygget hun slotte, –
og syner fremrykket,
saa dikte jeg maatte!
Ja, tiden er gaat som et dikt.

Nu stenglen er stamme,
og sterkt har den baaret,
det summer omkring os av ungt.
Hun eier den flamme,
til tempelild kaaret,
som gjør at livet ei blir tungt.
En sjæl som var tændende,
ilfuld, urolig,
har vottet den hellige
ild i min bolig!
For tiden er gaat som et dikt.

Nu takken faar vinger
i høitidens timer,
naar ord blir til krans i en sang.
Dog bedre den svinger
i solgylte strimer
av smil gjennom livsdagen lang!
Jeg takker for ilden,
for kamplyst i vrimlen,
for slotte i luften,
for haap under himlen!
... Men tiden er gaat som et dikt.

I Heftet «Ringerike» nr. 51 (1979)
finnes på side 29 flg. en artikkel
om August Steinhamar skrevet av
Sigv. Mjør.

Fra Gommæs

Gommæs-miljøet

THURE LUND

MUSIKERE OG KOMPONISTER

Da «Ringerike 1980» hadde en artikkel om Gommæsmusikken og musikkmiljøet i Hole i forrige århundre, nevnte vi også Anton Gommæs. Vi antydte da at vi skulle komme tilbake i «Ringerike 1981» med mer om denne mannen og hans familie. Og her er vi altså igjen. Artikkelen bygger i det vesentlige på notater som hans dattersønn Ragnar S. Grude, Oslo, har gjort etter samtaler med sin mor, sine onkler og tanter. Han har sikkert hatt nok å hente av. Anton Gommæs og fru Martha, f. Lyche, hadde nemlig 11 barn.

Han Wilhelm er for god musiker te å plukke potitter og pella karve... Dette skal Anton Gommæs ha sagt engang omkring 1880, da han allerede hadde gitt den senere landskjente militærmusikeren Fredrik Wilhelm Gommæs de første kunnskaper om musikk og notelære.

Denne uttalelsen gir på en meget karakteristisk måte et riktig inntrykk av Anton Gommæs. Mannen for hvem musikk var en liden-

skapelig besettelse. Mannen som kastet alt han hadde i hendene, når det bød seg en sjanse til å utøve eller snakke musikk, mannen som ikke drakk seg fra gård og grunn, – men rett og slett drev musikken så vidt at han ble «raka fant».

Anton Gommæs var av de privilegerte i datidens Norge. Han var sønn til bonde og orgelbygger Anders G. Gommæs, og arvet store verdier etter ham. Men hans onkel, Nils, hadde

ingen barn, og tok Anton som adoptivsonn og arving. Anton var en velstående mann som hadde alle muligheter da han startet som bonde og bankkasserer sammen med sin vakre frue, Martha f. Lyche fra Fredrikshald, som byen het den gang.

Anton Gomnæs var en begavet mann, når en så bort fra hans «ubegavelse» når det gjaldt omgang med penger. Når hans barnebarn en og annen gang lot falle bitre ord om sin bestefars «dumhet» i forbindelse med at familieformuen ble borte, tok hans frue alltid Anton i forsvar: – Å nei, bestefar var hverken lusen eller dum, han var heller det motsatte. Men han kom på feil hylle her i livet, og det rådde bare vår Herre for!

Som de fleste kunstnere var han vel i bunn og grunn en bohem, og skulle vel aldri vært bonde. Og som de fleste bohemer var han snill som dagen er lang. I sin stilling som bankkasserer følte han sterkt med folk som hadde vanskeligheter. Han skrev på og hjalp til han mistet oversikten. Dette i tillegg til hans noe «lettvinde» omgang med inntektsgivende tiltak på gårdene førte til ruin.

Hadde Anton Gomnæs vært født fattig, ville han kanskje endt som en rik mann. Da ville han med sine evner vært nødt til å satse for å overleve. Hadde han valgt musikken som levevei, ville han uten tvil blitt en berømt mann. Så sterke spor har Anton Gomnæs etterlatt seg i Holes musikkliv, at vi våger påstanden.

Når musikken blir lidenskap.

Da Anton Gomnæs i ung alder ble sendt til Kristiania for å studere musikk hos Ludvig Lindeman, hadde han allerede et solid kjennskap til musikkteori. Fra han var liten gutt hadde hans verden vært musikk og atter musikk. Når hans far og onkel var musikere og instrumentmakere langt utover det vanlige, og han selv var levende opptatt av toner og harmonier, var dette naturlig. Oppholdet hos Lindeman ble da heller ikke av så lang varighet som en hadde forutsatt. Han ble sendt hjem med den beskjed at det ikke var særlig mer å lære ham når det gjaldt noter og teori: – «Han kjenner de aller fleste instrumenter, kan spille på dem med stor dyktighet. Han har et uvanlig skarpt øre, og et såkalt godt utviklet notesyn. Med sin usedvanlig klare og bestemte håndskrift er han en ypperlig noteskriver.

Anton Gomnæs, Hole, Ringerike født 1/9 1861 i Hole - Død 23/2 1940 i Hurum. Foto fra ca. 1910 (50 år).

Det volder han ingen møye at udsette stemmer.» Denne attesten fra Lindeman var lenge i familiens eie, men er nå blitt borte.

Anton Gomnæs var i slutten av forrige århundre den selvskrevne leder av lokale danseorkestre og musikkorps (blæsere) i Hole. Så fikk han selv en meget stor familie, hele elleve barn, de aller fleste meget musikalske. Fru Martha, hadde pianistutdannelse og var en dyktig pianistinne. I hjemmet var det stadig musikk. For å øve takt og rytme, ble de aller minste satt til å slå på lokk mens de ennå var på sittestadiet. Etterhvert som det ble så mange barn, måtte de et sted være, og noe måtte de jo gjøre for å holde fred mens de større spilte, sier Ragnar S. Grude i sine notater.

Det er fortalt at om det kom gjester til gårds etter sengetid, så måtte ungene opp for å spille i familieorkestret. Det faderlige opphav var grenseløst stolt av alle sine musikere.

I tiden på Gomnæs ble musikken ikke bare dyrket sammen med familien. Naboer og venner var med. På det meste hadde hornorkestret til Anton Gomnæs omkring 30 utøvere, og i danse- eller strykeorkestret var det 5 til 8.

Gjermond Lyche Gornæs født 4/10 1893. «Signalist» i Ky-startellet i v/ Bergen 1912–13. Fast ansatt i Brigademusikken i Bergen.

Det gikk i fioliner, cello, kontrabass, klarinetter og piano. Men også fløyter og basun ble benyttet. Altså et allsidig sammensatt orkester.

I hornorkestret var det de fleste av de vanlig benyttede instrumenter. Hvem som spilte hva er ikke mulig å få rede på i dag. Men det antydes at de fleste spilte en rekke instrumenter, deriblant «sjefen» selv, som ellers var meget glad i sin kontrabass.

Ragnar S. Grude forteller at hans mor, onkler og tanter har fortalt at det var en rekke både utenlandske og norske musikkstykker som ble spilt. Det er nevnt Donauwellen, An der schönen blauen Donau, Pride of the ball osv. Men det ble selvsagt spilt «Gornæsmusikk» av Hans Olsen Gornæs og andre. Anton Gornæs laget selv endel komposisjoner, hvorav blant annet et stykke som ble spilt ved en større tilstelning i Ceciliaforeningen i Oslo i 1925, der forøvrig Anton Gornæs selv var med på kontrabass.

Flerstemmig sang ble også dyrket, kanskje før noen av bygdekorene kom i gang.

På Gornæs var det bygget en musikkpaviljong inne i en krans av bjørketrær. Her var det ofte private konserter, og folk kom langveisfra for å høre på. Og var ikke orkestret fulltallig når tiden var inne, hadde Anton Gornæs sin spesialpip med ert i – når den lød, ja da visste alle at de måtte møte.

Dette var vel ikke alltid like populært blant de yngste. Det hendte muligens at det kunne være like artig å fiske ørkyte ved Tyrifjords-tranda eller leke gjemsel bak låven. Men dette måtte vike når far kalte til musisering!

Anton Gornæs og hans orkester nektet seg aldri noe når det gjaldt musikk. Det ble lange karjoturer eller spissledeturer til Ådal, Jevnaker, Heen, Tyristrand, ja helt ut til Modum for å spille til dans, underholdning eller for å instruere. Alt dette kostet visstnok ikke så mye, – det ble gjort for moroas skyld!

Det er forståelig når bygdens dom til slutt ble at Anton Gornæs på en måte spilte seg fra gård og grunn. For drakk, det gjorde han ikke. Han visste knapt at det bar utfor bakke, forblindet som han var av musikken. Og fru Martha, med den store barneflokket var utenfor begripelse av det som skjedde. Hun var bydame, og hadde nok med hus og barn. Og på den tiden lå pengesaker helt og holdent under mannens myndighet.

Anton og Martha.

Martha Lyche Gornæs kom fra den velstående Lychefamilien i Halden, og hun var en dyktig pianistinne. Hun hadde det sikkert ikke lett da det gikk mot slutten på den vakre gården i Hole. Hun var oppdratt i velstand, og hadde selv en ikke uvesentlig formue med da hun giftet seg. Nå gikk alt over styr. Men hun hadde alltid et forsvar for sin mann når han ble angrepet for uforstand, hun var hans medspiller.

Martha hadde selvsagt nok med huset og de elleve barna. Men Anton forlangte at hun også skulle ta del i musikken. Dette var sikkert ikke alltid så greit. I storhetstiden på Gornæs vanket det en mengde mennesker, de fleste musikkinteresserte. Det ble pratet og spilt. Og noen av de besøkende likte også en dram eller to.

Fru Martha hadde sikkert betydning for Gornæsmusikkens «stil» omkring storhetstiden 1900–1920. Ragnar S. Grude forteller:

«Min bestefar spilte sikkert «teoretisk» riktig og rent, men jeg syntes det manglet noe på følsomheten – det myke foredraget i spillet. Der var derimot bestemor så elegant, med den inforlivede følelse, det uttrykksfulle i hvert anslag, dersom det ikke var en taktfast hard marsj da.»

Da Martha og Anton i 1906 måtte forlate Gomnæs flyttet de etter en tid til villaen Bratlie i Norderhov. Selvsagt ble «villaen» som den ble kalt i daglig tale, et nytt musikkenter. Her ble det øvd og instruert. Anton Gomnæs var en streng læremester, og det vanket nok både skjenn, og det som verre var. Men alltid var Martha en formildende faktor, og det sto nok noen «slag» om undervisningsmetodene.

De fleste av Martha og Antons barn var meget musikalske, og noen fikk også stor betydning for musikklivet. Kanskje det ble instrumentmakerne Gjermund og Øivind som ble mest kjent.

Håndverk og instrumenter.

Når Gjermund og Øivind Lyché Gomnæs startet sin karriere som instrumentmakere i Oslo, hadde de tradisjoner å bygge på. Deres bestefar Anders var en kjent orgelbygger, og deres far Anton rett og slett en altnuligmann. Ja, han gikk heller ikke av veien for å lage instrumenter som det langt fra skulle spilles melodier på. Med sin utrolige «hendighet» laget han til og med instrumenter til legen i bygda. Dr. Thaulow var en hyppig gjest i verkstedet til Anton Gomnæs, der han fikk slipt kniver eller annen finredskap i stål. Sønnen, instrumentmakeren Øivind, har fortalt at faren varmet stålet over en stearinveike i lys som ikke sotet. Han dro en fin tynn olje over eggen så den ikke skulle ruste etter at eggen var herdet. Om eggen var god prøvde han på or og lind. Forøvrig forteller Øivind at Anton loddet for ham i verkstedet i Oslo i sitt 85-år. – Tinet var lagt så tynt på som skrapa smør på selskapsmat, sa sønnen.

Direkte interessant er det at Gomnæs har lært sine sønner kunsten å lage feler. En måtte alltid ha emningsved for hånden. Helst lønn, ask og gran, men or var heller ikke å forakte. Den «sto» så godt. Det vil vel si at veden ikke vrei seg. Den seinvokste veden hadde sitt bruksområde, og den rasktvokste

Gomnæs-barna på Bratlie (Dalsbråten) 1913.
Fra v. Odd f. 2/9 1906, Gjermund f. 4/10 1893, Harriet f. 28/3 1891, Aslaug f. 2/4 1890, Trygve f. 1/5 1892.

sitt. Spesielt var bunnveden veldig viktig. Anton var opptatt av «vedkultussen» dvs. årstiden når veden ble hugget, med eller uten lauv.

Han hadde alle slags høvler til sitt verksted, skarpe kniver, skulper og tvinger. Han hadde for eksempel laget et spesialinstrument for plassering av lydpinne i strykeinstrumenter. På hans verksted var det et sett selvlaget orgelbyggeredskap fra før år 1800. Men først og fremst var han opptatt av emningsveden til felene. For å få den rette ressonansen måtte veden være passe tett. Men han arbeidet også med å finne den rette temperaturen for at felene skulle ha den riktige klangen. – For å bli god må instrumentene tempereres akkurat som viner!

Gjermund og Øivind hadde en god skole bak seg da de startet i Oslo. Det var først Gjermund f. 1893, som overtok komponisten Ole Olsens verksted i Oslo. En tid arbeidet han sammen med brødrene Eilif og Øivind. Det ble den siste som drev verkstedet til slutten i 1971.

Alle disse brødrene bidro sterkt til at dette verkstedet ble et av landets mest anerkjente reparasjonsverksteder for musikkinstrumenter. De hadde da også oppdrag fra hele landet og fra utlandet, ja, Øivind fikk engang tilbud om å starte et lignende verksted i Stockholm.

Likevel er det alminnelig mening i familien at det var den yngste sønnen Odd, som hadde det «beste øret» for musikk. Hans far, Anton, fortalte en gang at han rett og slett ble imponert over ham da han ennå var en guttunge, og

Fra Electrisk Bureaus orkester i Oslo

Fra venstre: Den eneste med briller, og cello: Trygve Lyche Gornæs, f. 1/5 1892 – (sønn av Anton Gornæs). Den eldre mannen, og med kontrabass, nærmest pianistinnen er Anton Gornæs fra Hole. Han var her 84 år!! Ved denne anledning ble en vals, komponert av A. Gornæs, fremført av omstående orkester på slutten av 1945. Det fortelles at A. G. fikk «stående applaus» av orkesteret m/fl. for valsens kvalitet, og hans spill.

var med på å stemme et kirkeorgel. Da korrigerte han sin far, som måtte gi ham rett . . .

Forøvrig var Anton Gornæs kjent for å ha det absolutte gehør når det gjaldt stemming. Han tok sjelden fram stemmegaffelen før han skulle kontrollere at alt var i orden.

Som de fleste kunstnere av Anton Gornæs type, var han også opptatt av oppfinnelser. Han laget for eksempel en spesiell treskemaskin til Hadeland Glassverk, der kornet ble tresket fra halmen, slik at halmen ikke ble skadet. Dette var lang rughalm, som skulle benyttes til matter o.l. Han laget også et piano, som senere ble solgt.

Verkstedet og hans håndlag ble sikkert trøst og redning i tiden etter at han måtte forlate Gornæs.

Spasmaker og altmuligmann.

Anton Gornæs kunne også lage spillopper. Når hans orkester var ute på spilleoppdrag, hendte det en gang i blant at utøverne i tur og orden skulle ha fri slik at de kunne få en svingom, og en dram. Men det var en i orkestret som tok flere drammer enn Anton Gornæs mente var forsvarlig. Han ville gi karen en lærepenge. Dette gjorde han ved å blande

«bogringskav» i toddyen. Denne skal etter sigende ha større avførende virkning enn selv lakserolje, og mannen fikk det også spesielt travelt utover kvelden. Han kom til Gornæs og sa: – Je skjønner itte detta, je Anton, før har je tålt både pons og toddy, men nå vil itte magan vetta tå hverken det ene eller det andre! Mannen ble etter dette særdeles beskjeden i ponsbollen, ble det sagt.

Anton Gornæs var i sine unge dager en sprek kar. Ragnar S. Grude skriver at Anton Gornæs har fortalt om den tids form for trening: løfte tunge steiner, ertesekker på bestemte måter, å bryte handbak og spenne revkrok. Å henge i armene mellom trær var også en idrett som gav styrke og store, flotte muskler.

Kropp og helse var forøvrig Anton Gornæs interessert i. Han hadde råd for de fleste vanlige sykdommer, og hadde oppskrifter om bruk av urter, blad, bark, talg, terpentiner og tjære. Og han var heller ikke så borte når det gjaldt førstehjelp. En gang hans sønn Øivind var kommet riktig ille ut etter at han hadde skåret seg veldig sund på den ene « rumpeballen », sydde Anton Gornæs såret igjen selv før doktoren kom. Han var meget kry av at doktor

Thaulow gav ham uforbeholden anerkjennelse for arbeidet. Han ble heller ikke god å diskutere helseanliggender med etter den tid, ifølge R. S. Grude.

Musikalsk anerkjennelse.

Det ble ikke tatt så nådig opp, dette at Lychefamiliens vakre Martha, skulle gifte seg med en vanlig «bonde» fra Ringerike. Blant annet hadde den intelligente og sjarmerende musiker og komponist i Fredrikshald, Oscar Borg, vært meget i hjemmet til Lychefamilien. Han var jo også sjef for brigademusikken der, så man hadde muligens sine forhåpninger. Men Martha ble altså «gardkjerring» på Gommæs.

Omsider skulle Martha forevise sin livspartner i sitt hjem. Og Anton Gommæs hadde fela med. Oscar Borg kom også, og det ble et spennende møte mellom dem. Borg den navngjetne, anerkjente – og Anton Gommæs, en bonde med fele.

Selvsagt skulle det spilles. Martha på piano, Borg på sitt blåseinstrument og Anton Gommæs på fele. Borg hadde ingen synlig respekt for denne bondemusikeren, men Anton Gommæs hadde heller ingen mindreverdskomplekser. Etter noen numre stanser han spillingen midt i et stykke og kritiserte Borg fordi han ikke helt fulgte notene, og heller ikke spilte tonene rent nok. Kamphanene kom i affekt, og det begynte å dreie seg om prestisjen. Den 10 år eldre Borg ville ikke finne seg i kritikk fra en hvemsomhelst fra bondelandet. Den unge fru Martha sa da til Borg at hennes mann hadde det absolutte gehør, og hun forklarte Borg at Anton hadde vært elev hos selveste Lindeman. Det ble forsoning, og ikke bare det, – Borg ble nok klar over hvilken kapasitet Anton Gommæs var. Han ble bedt med til brigademusikken neste dag, og gjorde furore ved å dirigere en av Borgs kjente marsjer.

Før Anton Gommæs reiste fra Fredrikshald sammen med sin frue, hadde han arrangert en av Borgs marsjer på noen notebled han hadde i kufferten. Borg var imponert, og dette førte til et samarbeide som varte i mange år. Borg sendte flere av sine komposisjoner til Gommæs for arrangement. For Martha Lyche Gommæs

Fotoet er tatt i forbindelse med N. Nicolaisen's 25 års jubileum som lensmann (1903).

Mannen i døråpningen med hvit skjorte, bart og med svart hatt er Anton Gommæs.

Jenta med rutet bluse er datteren Elna – hun med hvit bluse, nærmest Elna, er datteren Aslaug – ved siden av Aslaug (foran) – datteren Harriet.

Antons hustru, Martha, født Lyche, står til høyre.

betydde episoden en slags oppreising for nedvurderingen av hennes mann.

Under auksjonen på Gommæs i 1906, skal visstnok en mengde noter, deriblant av Borg, med arrangement av Anton Gommæs ha blitt borte.

En som også var oppmerksom på Anton Gommæs og hans sjeldne musikalske evner, var Fredrik Wilhelm Gommæs, militærmusikeren. Han hadde fått sin første lærdom av nettopp Anton Gommæs. Som en takk og anerkjennelse herfor, tok han seg av Antons sønn Gjermund, og skaffet ham musikalsk skoleutdannelse i Bergen. Gjermund ble ansett som en av de få som kunne ta seg av reparasjonene av instrumentene til militærmusikere fra hele landet. Hans bror Øivind fulgte utmerket opp i familietradisjonene. Da han avsluttet virksomheten i sitt instrument-

Bratlie - Dalsbråten.

verksted i 1971 ble det samtidig et punktum for et sammenhengende 150-årig arbeide i musikkens tjeneste.

Anton Gomnæs levde helt til 1949, og det finnes ennå endel ringerikinger som kjente ham. Han var levende interessert i alt som hadde med musikk å gjøre så lenge han levde, men hans iherdige arbeide med hornmusikken i Hole tok slutt omkring første verdenskrig.

Anton Gomnæs har komponert en rekke melodier, både danser, marsjer og annen mu-

sikk. Blant annet skrev han et musikkstykke som ble oppført i Ceciliaforeningen i Kristiania først i dette århundre.

Det ble sagt at den musikken som Anton Gomnæs skrev, skiller seg noe ut fra de melodiene som Hans O. Gomnæs og hans samtidige laget. Musikken etter Anton var mer taktfast og rytmisk, blir det sagt. De første Gomnæskarene la større vekt på det melodiske.

Anton Gomnæs etterlot seg en mengde noter som var skrevet av ham selv, hans far og hans onkel. De er dessverre kommet på avveie, men det arbeides med å spore dem opp. Men den aller eldste notesamlingen vi kjenner, notesamlingen etter Hans O. Gomnæs som ble funnet på Øst-Modum i 1977, er i behold. Det samme kan vi si om musikken etter Fredrik Wilhelm Gomnæs.

I Thure Lunds artikkel om «Gomnæs-miljøet» på side 39 i Ringerike 1980 er det kommet inn et par trykkfeil. Her står at Anton Gomnæs ble født i 1860 – det skal være 1861. Under gruppebildet på samme side står bl. a. navnet Solveig g. Skuteng, det skal være Solveig g. Skuterud.

★ ★ ★

Fredrik Wilhelm Gomnæs er omtalt i «Jul på Ringerike» 1925. I 1926 ble navnet på heftet endret til «Ringerike.»

Denne siden skal være blank

Denne siden skal være blank